„ТАБОР“

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

„Мовчат гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!“

Т. Шевченко.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I.

Стор.

Від Уряду Української Народньої Республіки 3
Лист Пана Голови Директорії по В. Прокоповича 6
Протест т-ва вояків 8
Після процесу 10
Кмета Архип. Пам'яти Незабутнього 15
Марущенко-Богданівській. Штурм арсеналу 20

РОЗДІЛ II.

Дубравський. Противогазова оборона 24

РОЗДІЛ III.

В. Прохода. Записки до історії Сірих або Сірожупанників 47
Б. Монкевич. Слідами запорожців 63

РОЗДІЛ IV.

Перебіг процесу 83

РОЗДІЛ V.

Хроніка 90
Бібліографія 95

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 5

Листопад, 1927 року

Редагує колегія.

Відповідальний Редактор В. Кущ,
Генер. Штабу Ген.-Хор.

Zakł. Graf. P. SZWEDE Warszawa, Warecka 9, Tel. 509-31.

РОЗДІЛ І.

Від Уряду Української Народньої Республіки.

Червоні окупанти України, рятуючи своє становище та відводячи від себе смертельну небезпеку, вбили торік найманою рукою Голову Директорії, Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки С. Петлюру, того, хто був втіленням самої ідеї української державности.

Щоб одвести від себе гнів народній, скерувати увагу в инший бік, Москва, скористувавшися для свого огидного злочину жидівською рукою, кинула ганебний наклеп на світлу пам'ять Вождя нації і на добре ім'я всього нашого народу, обвинувачуючи їх у погромах.

Провокаційній роботі большевиків пішли на зустріч численні жидівські кола на еміграції. Ставши в оборону вбивці, вихваляючи його як местника та національного героя, вони з'єднали свої зусилля — вкрити ганьбою борців за Україну — з намаганнями совітів знищити саму ідею самостійної держави української. В цій роботі їм охоче стала в допомозі московська еміграція всіх відтінків. На цьому зійшлися всі вороги нашої державности.

Цьому єдиному фронтові ворожому українське громадянство, яке мало змогу вільно висловитися, тоб-то громадянство, що перебуває на чужині, протиставило свої об'єднані сили, згуртувавшися коло пам'яти Покійного Отамана та віддаючи усю увагу її обороні на процесі.

Не рівні були сили, і становище ускладнялося тим, що треба було вести справу серед незвичних обставин, в чужому суді, перед чужими людьми, які не могли як слід розібратися в наших ділах.

І от судова справа скінчилася виправданням убивці, який ще на суді цинічно вихвалявся своїм нелюдським вчинком.

Як торік трагична смерть Головного Отамана, так тепер виправдання його вбивці глибоко вразили все українське громадянство.

І в цей тяжкий момент Правительство Української Народньої Республіки вважає за свій обов'язок звернутися до всіх українських громадян, як тих, що на еміграції перебувають, так і на Україні сущих.

Перш за все Правительство зазначає, що процес судовий був і зостається тільки одним з моментів у невпинній боротьбі за українську державність. В боротьбі цій окупанти, рятуючи своє панування, беруться всяких способів, не гидуючи підступом, брехнею та наклепом. Ми ж, не зважаючи на всі ворожі заходи, ані на хвилину не припинимо одвертої і твердої боротьби за визволення України та відновлення її державности.

Ганебна, жалюгідна і шкідлива позиція, яку зайняли жидівські еміграційні організації, що перейняли на себе вчинок убивці і відповідальність за нього, обурила весь український народ.

Плямуючи нерозважний вчинок засліплених ненавистю проводирів еміграційного жидівства, Правительство вважає, що не тими шляхами злоби, ворожнечі і неправди рішаються відносини між українським народом, господарем на своїй землі, та жидівською меншістю, що живе в нашім краї.

Не тут, не такими способами, не з цими сліпими, одірваними від грунту представниками жидівства розважати про міжнаціональні відносини на Україні.

Разом з тим Правительство глибоко певне, що той факт, що убивця являється тільки знаряддям у руках Москви, що він є тільки слухняним агентом її, — на що й судове слідство іросправа сама постачили чимало доводів — вийде таки на світло денне і викриє раніше чи пізніше ту ганебну провокацію, якої допустилися наші вороги.

Подаючи вищезазначене до відома українського громадянства, Правительство закликає його заховати повний

спокій, утриматися від всяких нерозважних виступів і, продовжуючи енергійну оборону чести лицарської армії Української Народньої Республіки та її незабутнього Вождя і доброго імени всього народу нашого, об'єднати всі свої сили, всі свої зусилля коло єдиної мети — визволення рідного краю і видновлення його державної незалежности.

Вячеслав ПРОКОПОВИЧ, (—)
Голова Ради Міністрів.

Володимир САЛЬСЬКИЙ, (—)
генерального штабу генерал-хорунжий,
Міністр Військових справ.

30 жовтня 1927 року.

Лист Пана Голови Директорії до В. Прокоповича.

Високоповажаний Вячеславе Константиновичу!

Після вбивства Голови Директорії, Головного Отамана С. В. Петлюри, Ви згодилися приняти на себе головне керування справою цивільного позиву проти вбивці від імени родини Небіжчика. На чолі організованої Вами судової комісії, до якої Ви притягли видатніші сили наші, Ви безпосереднє керували справою процесу, і встановивши тісний контакт та співпрацю з громадськими організаціями, що виникли серед української еміграції для вшанування й оборони імени Покійного Головного Отамана, — перевели велику, трудну та складну підготовчу працю, зібрали вичерпуючий документальний матер'ял, видали пояснюючі мемуари та записки, розшукали свідків, організували на місці, в Парижі, правне представництво і оборону на суді інтересів цивільної сторони і, таким чином, підготовили все, що належало, для цілої процесової акції перед судом присяжних Сени 18-26 жовтня цього року.

Переведена під Вашим головуванням судовою комісією праця дала для загально національної справи нашої надзвичайно важливі позитивні наслідки. Не зважаючи на величезні зусилля ворогів української національної держави, що намагалися при допомозі наклепу та провокації заплямувати чесне ім'я Покійного Вождя нашого в очах цивілізованного світу, не дивлячися на допомогу спровокованого жидівського громадянства, яке для визволення свого одновірця від заслуженой кари стало на боці ворогів української наці та приняло на свій рахунок ганебний акт убивства, — широкі кола французького та взагалі европейського громадянства одверто і щиро віддали нам і нашій справі свої симпатії, визнали правду за нами, а не за нашими ворогами.

Після винесення присяжними суддями оправдуючого вироку, Ви, високоповажаний Вячеславе Константиновичу, визнали для себе за вказане скласти мені свою демісію,

яко Голова Ради Міністрів. Високо оцінюючи мотиви лойяльности, якими Ви керувалися, складаючи свою демісію, я ніяким чином не можу погодитися з тим, щоб оправдуючий судовий вирок можна було-б вважати слушною причиною Вашої демісії. Судовий вирок з'явився в наслідок зовсім сторонніх і незалежних од праці Вашої та судової комісії обставин і він ніяким чином не може вплинути на дальнішу діяльність уряду УНР.

Ви самі не раз з твердою певністю зазначали, що наша боротьба з ворогами українського народу продовжується і буде продовжуватися, не зважаючи на ті чи инші окремі несприятливі події на її шляху, аж до повного осягнення поставленої мети.

Найважливішою умовою успішности цієї боротьби я вважаю безпосередню участь і допомогу всіх наших видатних державних діячів, серед яких Ви займаєте одно з найчільніших місць. Ваша високопатріотична відданість національному визволенню, многолітній досвід у керуванні державними справами, пошана і авторитет, якими Ви користуєтеся серед українського громадянства, та мої особисті почуття повного до Вас довірря, поваги й подяки—являються запорукою того, що під Вашим головуванням наш уряд і далі буде твердо й успішно провадити боротьбу за волю і долю нашої Батьківщини.

Тому висловлюючи Вам, високоповажаний Вачеславе Константиновичу, мою подяку і признання за всю Вашу працю, яко Голови Ради Міністрів, зокрема за трудну і корисну працю на чолі судової комісії, я не вважаю можливим приняти Вашу демісію і прошу Вас і надалі залишатися Головою Ради Міністрів.

Пріймість, Пане Голово Ради Міністрів, вислів моєї глибокої пошани і вдячности.

Андрій ЛІВИЦЬКИЙ (—)

Заступник Голови Директорії, Головний Отаман Військ УНР.

Скріпив:

Микола Юнаків, генерального штабу генерал-полковник,—
В. о. Державного Секретаря.

28 жовтня 1927 року
місце постою.

Протест т-ва вояків.

Т-во вояків б. Армії У. Н. Р. вже не один раз підносило свій голос проти наклепів на світле ім'я свого Головного Отамана Симона Петлюри, на Українську Армію, та на визвольні змагання Українського Народу.

Сьогодня, після паризького вироку, коли жидівсько-московські наймити радіють звільненню свого агента від заслуженного покарання, б. вояки виголошують рішучий протест проти вироку і заявляють культурному світові слідуюче:

1. Головний Отаман Симон Петлюра, ідейний творець і керовник регулярної Української Армії, завжди боровся всіма засобами, що були в його роспорядженню, з проявами будь-яких насильств над мирним населенням України без взглядно на те, якої національности було це населення, а винуватців завжди карав зі всією суворістю, приписаною законами.

2. Жидівське населення зокрема мусить завдячувати Головному Отаманові Симонові Петлюрі тим, що десятки тисяч його врятовано від гвалтування з боку темних мас, підбурених агентами червоної Москви, що тисячами сунули на Україну і тисячами наповнювали Чека і відділи особого призначення, що скатували десятки тисяч найліпших синів України.

3. Вояцтво, яке в р. р. 1919 та 20 бачило вязниці та пивниці черезвичайки, в яких мордовано борців за визволення, вірить, що прийде час, коли про таємниці цих застінків і про кількість замордованих у них жертв (ніде і ніколи не зфотографованих) правда буде доведена культурному світові, а разом з тім і те, що жорстокий чин Шварцбарда був лише перенесенням ганебної роботи цих застінків на вулиці Парижу.

Тому Шварцбард, якого жидівство, засліплене дикою ненавистю до українського народу та його визвольних змагань, намагається виставити местником за погроми, є агентом червоного інтернаціоналу, як і його попередники, що заляли кров'ю цілу Україну.

4. Ненавість жидів та жидівської преси до всього українського наочно доводить культурному світові в яких умовах Українському Народові, Українській Армії та її Вождеві Симонові Петлюрі доводилося боротися за незалежність рідного краю.

5. Вояки б. Армії У. Н. Р. залишаються вірними ідеалам визвольних змагань Українського Народу виразником яких був Покійний Головний Отаман Симон Петлюра і ніколи цих ідеалів не здрадять. Світла постать Покійного завжди буде перед лавами, коли вони підуть до поновної боротьби за Україну, аби вирвати її з цупких рук червоних катів, що руками Шварцбардів щоденно нищать її економично, щоденно мордують ліпших борців за визволення.

Незабутньому Головному Отаманові Симону Петлюрі—мучиникові за Український Нарід —

Вічна Пам'ять!

В імені Управи Т-ва

В. КУЩ,

генерального штабу генерал-хорунжий,

Заступник Голови Управи.

6 листопаду 1927 р.

Після процесу.

На протязі 18—26 жовтня присяжні з Парижу слухали розправу Самуїла Шварцбарда. Вони її розглядали тому, що злочинець, громадянин Франції, заподіяв ганебний свій чин на французькій землі.

Ніби судили Шварцбарда, що подібно Геростратові вписав своє прізвище на сторінки історії, зокрема—історії народу українського.

Найвищої кари вимагав прокурор за переднамірений злочин, жорстокість якого стверджено зізнаннями свідків, екстпертизою та, що найбільше огидно, красномовним оповіданням самого забійника. Минуло півтора року з менту вбивства й на суді злочинець мов дикун з часів кам'яної доби смакував крівавий свій чин. Чомуж всього цього було мало, аби укарати наявний злочин?

Після 2—3 днів процесу злочин 25 травня 1926 року й постать забійника відходять на другий план. Оборона злочинця намагається за всяку ціну примусити суд забути про винуватця й занятися цілком иншою справою, а саме розглядом того, що діялося на Україні на початку 1919 року. Оборона намагається довести правдивість твердження згочинця, що вбивство доконано за погроми на Україні і що вбиває—людина ідеї. Цим рятували його від кари, бо суд паризький уже мав певну традицію — звільняти від кари за політичні вбивства (прикладів за остатні роки багато).

Але борцям за визволення добре відомо, що стріли на вулиці Расін є продовженням хвилево перерваної боротьби з окупантом України. За місяць перед тим голова червоної московської експозітури на Україні, Чубар, проголосив на з'їзді комсомольців: „найбільш небезпечним для нас ворогом є уряд С. Петлюри".

В цілях здушення визвольних змагань українськаго народу Москва завжди влучно обірає собі спільників. Щойно недавно вона посилала червоною хмарою на Україну жидів-комісарів та жидівські відділи, сіяла сварки між українським та жидівським населенням і використовувала ці сварки як ій було потрібно. Тому й тепер провідник українського руху падає від руки жида, бо певним був разрахунок, що нарід жидівський одностайно встане на захист свого однокровця, коли той себе виставить местником за погроми. Оджe, весь час ставлячи жидів проти українців Москва і в цьому чорному ділі спровокувала жидівство. І дійсно, одностайним муром встало світове жидівство в обороні Шалома Шварцбарда. Як по сигналу, на першу звістку про вбивство, жидівська преса розпочала виступи з метою зганьбити український рух та його забитого провідника й виправдати тим злочин Шварцбарда. Всім добре пам'ятні „герці на трупі“ та „єрихонські труби“ як свого часу було характеризовано виступи жидівської преси.

Одверто виступило жидівство на захист злочинця оголошуючи його своїм местником, а дійсний справця злочину залишається для людського ока на боці, хоч на суді виявляються дані, що говорять про дійсного інспіратора вбивства [1]).

Фактично на суді об'єдналися в сліпій ненависти до українського визвольного руху сили москаля не тільки „червоного”, а навіть і „білого“, сили світового жидівства та червоного інтернаціоналу. Вони, знищивши фізично провідника цього руху, плямують цілий рух.

Жидівсько-московська преса, частина французької лівої преси, видатні адвокати на чолі з Торесом, службовцем „червоної помочі“ [2]), сила транспортованих свідків та значна кількість чужоземних діячів прихильних до большевиків — все це було мобілізовано на могутні засоби нам ворожої сили.

---

[1]) Надсилка пневматичної листівки, лист Добковського — б. комуніста, Володин — большевицький агент і т. п.

[2]) Secours rouge.

Цьому спільному нападу протистала одна українська еміграція, бо закутий у кайлани український народ позбавлений будь-якої можливости виступити на захист чести свого національного героя.

Міцними шерегами стає еміграція навколо того центру, що продовжує недокінчену Небіжчиком тяжку працю. Вона тисячами протестів змагається усвідомити світ про нове покривждення свого народу. Повстають численні товариства імени Небіжчика, що з'єднують матеріяльні засоби еміграції й допомагають всебічно судовій комісії. Велитенську працю виконує ця комісія на ті всеж не великі засобі, які могла дати еміграція. Комісія збірає вичерпуючій документальний матеріял, видає мемуари та записки, розшукує та регіструє свідків, що відкликаються з усіх усюдів земної кулі й організує правне представництво на суді з видатних адвокатів. Подібно тому, як у часи визвольної боротьби, готова еміграція до активної боротьби, і цю готовність протиставить ворожому нападові.

В акті обвинувачування прокурор відкриває присяжним суддям та всьому світові, малюнок обставин на Україні в часи боротьби і пізніше зарисовує мізерність людини, яку народ жидівський глоріфікував як свого местника, зарисовує жорстокість підступного чину доконаного злочинцем та вимагає найвищої кари. Даремно намагається оборона Шварцбарда удоводнити хоч частину наклепів на світле ім'я Небіжчика, на українську армію та на визвольний український рух. Відразу мусить відмовитися вона від твердження, що Небіжчиком потуралися погроми і хоче далі лише довести, що Він ніби толерував ці погроми. Відпадає і це. Тоді оборона відступає на остатні позиції і обвинувачує в відсутности енергійної боротьби з погромами. Але й це розбивается о цілу низку документальних даних і зізнань свідків, а адвокат Кампінкі наводить відновідь маршала Нея з часів війн великої французької революції, що „не можна спінити море руками моряків" підкреслюючи цим, що не можна покладати на когось відповідальности за прояви стихії.

Процес фактично переривається при кінці сьомого дня,

коли оборонець Шварцбарда — Торес, вносить несподівану пропозицію про припинення допиту свідків наколи й друга сторона на це пристане. Головний адвокат нашої сторони не порадившись вважав за краще в цій ситуації, що утворилася на процесі, на це погодитися, хоч більша частина наших важливих свідків не склала зізнань.

У кінцевих промовах адвокатів Вільма й Кампінкі та прокурора виступає віковічна страдниця Україна під час визвольної боротьби. Яскравими рисами змальовують вони героїчну боротьбу „на кілька фронтів" української армії та ролю й діяльність у цій боротьбі Покійного Головного Отамана, відношення населення до боротьби, відгук еміграції на кріваву подію 25 травня. Далі доводять вони оскільки негідною і морально нечистою є людина, що глорифікована жидівським народом, наводять прізвища спільників злочину з чого ясно видно, що Шварцбард є чиїмось агентом, а не местником з-за ідеї. Адвокатові Торесові лишається в кінцевому слові сліпо твердити про відповідальність Покійного за погроми на Україні і, опираючись на це твердження, прохати про виправдання свого „клієнта".

Присяжні судді уневиннили Самуїла Шварцбарда. Вирок є висловом сумління тих, що мусіли розібратися в складній ситуації, що була на Україні — країні їм майже невідомій. Але треба підкреслити, що вирок присяжних не був одноголосним і третина їх була противної думки, бож логична суперечність між вироком та даними слідства є вражаючою.

Вирок паризького суду глибоко вражає кожного українця, але мусимо заховуватися спокійно. Тяжкою була для нас боротьба в чужому суді з ворогом, що об'єднався з жидівством цілого світу та кинув величезні кошти на підготовку та ведення процесу. Алеж, об'єктивно беручи, морально ми витримали й цю навалу. Не маючи власної преси ми мусіли користатися з чужої, значна частина якої стала нам дружною. Тепер після процесу ми можемо твердити, що для десятків міліонів чужинців українська справа стала зрозумілою, як стали врозумілими й наші визвольні змагання. На процесі розбито той мур, що відмежовував Україну від цілого світу.

Одвічний ворог, що хтів заплямувати визвольний рух глибоко помилився. Українська еміграція об'едналася для захисту свого Вождя, її представники, не дивлячись на малі матеріяльні засоби, прибули в столицю світа і ствердили перед судом, а разом з тим і перед цілим світом, правдивість своєї справи, як рівнож і те, що недокінчене Вождем діло буде продовжуватися.

Наш ворог — москаль, фізично на суді не фігурував. Ніби сперечалися на судовій разправі лише представники народів українського та жидівського. Але весь час виринали прізвища по яких можна було-би дійти до правдивого винуватця погрому цілої України. Суд цього не зробив. Ми не будемо зараз аналізувати мотивів такого поступовання суду. Хоч присяжні винесли Шварцбарду уневинюючий вирок, але цей вирок не робить чести французькому народові; для нас же саме головне, що в акті обвинувачення та в промовах прокурора й наших адвокатів напад здемасковано і відбито, що стверджується відгуком цілої преси поминаючи комуністичну. І це для нас найцініщий вислід процесу, зокрема, в сучасну хвилю, коли наближается кінець напування червоного московського ката над нашою Батьківщиною.

КМЕТА АРХИП,
Полковник.

Пам'яти Незабутнього.

14—15 травня р. 1917 на 1-й Всеукраїнський військовий з'їзд з північного фронту, опалений сонцем, обвітрений, прибув до Києва, де відбувався з'їзд, С. В. Петлюра.

Делегатів з'їхалося 1000 чоловік. Знайомилися на з'їзді, бо до цього були розкидані по ріжних частинах, по ріжних фронтах.

На трібуні промовців з'явився Симон Васильєвич. З перших його слів відчувалося, що промовляє не лише містець слова. Зміст промови сліпив і захоплював перспективами.

А говорив він про власну армію, про відбудову держави, про здобуття волі для українського народу, про власну хату...

Заля завмерла, впилася очима в промовця. Скінчив. Повільно зійшов з трибуни під бурю оплесків. Зі всіх боків чулося: „Хто він?"

До президії Військового Генерального Комітету виставляється його кандидатура. Відмовляється і погоджується працювати в організаційній комісії.

Лише одно завдання намітив з'їзд — організувати українську армію, але Симон Васильєвич так конкретизував це завдання: „Вирвати українських вояків з рук російського командування й скупчити їх на одному фронті."

Закіпіла робота. Між нами є богато вчасників цієї акції, що працювали на ріжних фронтах; вони знають, що ініціятива вийшла від нього, від Симона Васильєвича.

10—11 червня р. 1917, зновуж таки в Києві збірається 2-й Всеукраїнський військовий з'їзд на який прибуло 2000 делегатів. Проти скликання з'їзду виступає військовий міністр тимчасового російського уряду Керенський. Але да-

ремно. Українська стихія набірає організованих форм. З'їзд обірає Симона Васильевича генеральним секретарем військових справ і намічає широкій план діяльности.

Бодай у коротких рисах треба пригадати тогочасні умови праці військового секретаріяту: в центрі України, в Київі, переважають елементи ворожі українському рухові—мешканці міста жиди та росіяне, російські військові частини, російська преса. Ненавість москалів до українців, здавалося, скупчилася в особі полковника Оберучева, який всіма засобами гальмував організацію Військового Секретаріяту. Секретаріят не посідав жадних матеріяльних можливостей, жадних техничних засобів. Зношення з частинами та українськими центрами провадилися через посланців. Лише через де-який час хтось подарував стареньке авто, яке після ремонту стало єдиним комунікаційним середником для членів військового комітету.

Виконуючи план праці, що був намічений з'їздами, Симон Васильевич їде до ставки верховного командування на ст. Гомель. Після переговорів йому вдається досягти згоду по таких питаннях:

1) дається дозвіл на українізацію кількох дивізій;

2) одному зі старшин при ставці (українцеві) даються звіти армій для інформації генерального комітету;

3) російське командування не буде перешкоджувати розпорядженням військового комітету в дусі цеї умови.

Вересень-жовтень 1917 року проходить у підготовці до 3-го військового з'їзду. За цей час трапилися такі події: 1) крах корніловського руху; 2) початки большевицкої експанзії на Україні; 3) Муравйов наближається до Київа. Симон Васильевич дає наказ полковникові Капканові обезброїти російські частини в районі ст. Бровари.

Наказ виконано і п'ять ешелонів росіян відправлено до Москви. Сили військового генерального комітету на цей час у Київі складаються з Богданівського полку, 4-ої юнаць-

кої школи й дрібних відділів. Події розвиваються зі страшною швидкостю. Симон Васильєвич припиняє організаційну роботу. „Треба вже битися“, каже він, і стає командіром Кошу Слобідської Украіни.

Іде бій на вулицях Києва біля арсеналу. Симон Васильєвич у передніх рядах з рушницею в руках... Арсенал взято. Далі бій під Крутами. Це продовження цієїж операції під духовним проводом С. В. Петлюри. Минаю решту подій.

Центральна Рада з своїми військами наступає на Київ проти большевиків-москалів. У передніх лавах іде С. В. Петлюра.

Минаємо період діяльности С. В. яко голови директорії — охопити цей період неможливо в короткому нарисі.

Армія в таборах у другий раз. Військове командування з наказу Головного Отамана інтенсивно провадить культурно-освітню працю в частинах. Спроба наших ворогів розвалити єдність армії не вдається Обдерті, босі, виснажені козаки й старшини з огидою відкидають залицянки та обіцянки ріжних місій.

Розвиток подій наводить Симона Васильєвича на думку, що „треба дати відпуски на навчання й працю. Головна команда буде чекати на повернення старшин та козаків, озброєних знаннями й досвідом“. Ми всі пішли, а він залишився на варті цілої армії. Цю варту ми відчували і були спокійні, бо вартував Головний Отаман. Ми були спокійні за наші знамена, за честь армії, за честь нації. І на цій варті його забито.

П'ять куль!

І чистою лицарською кров'ю оросилася земля. Прапори майбутніх українських корпусів мають ще один клейнот, мають на собі жертвену кров свого Головного Отамана.

Ця кров освітила ясним промінням нашу державну корону, дорогоцінности якої складалися віками. Тут маємо кров славетніх гетьманів замучених москалями, кров старшин та козаків, що впали від ворожих куль та ворожих мук, сльози батьків, матерів, сестер, братів, дітей...

2

А замість сяєва—терновий вінок сплетений віками боротьби та гвалтування в час наскоків хижаків з півдня та півночі...

Далеко від України, на чужині поховано Головного Отамана, великого організатора національних сил, носія духа української нації, організатора української армії.

Скрівавлений, на чужій землі лежить той, що вмів підійти до вояка не як командір-знавець військового кодексу, а як великій психолог, знавець людської душі, знавець української національної вдачі. Старшини й козаки впивалися в нього очима і чекали, що скаже, чим порадить Головний Отаман. А отаман з лагідною усмішкою давав відповідь на питання, що як раз турбували вояків. З тихими словами лився світ в ізмучені душі: „Мусимо звільнити Україну від ворогів... тяжко вам... знаю... Але нам випало щастя бути озброєнними кобзарями, та по всіх усюдах рідної землі проспівати ій славу"...

Герої розуміли героя і останє їх зітхання було: „Слава Україні".

П'ятнадцятилітні гуцулята, кулеметчики корпусу січових стрільців, після одного з побачень з Головним Отаманом без стрілу, з криками слава їдуть на ворожі лави. Коли частина їх дісталася до полону (біля с. Стрижевки на Коростишевщині) московські кати вирізають їм на живому тілі „лампаси" та „погони". Діти з погордою та посвятого кидають ворогові у вічі слова правди. У безсилій злобі большевики постинали дітям голови, бо нічого від них не добилися... Свідки цього селяне пізніше поховали цих порубаних дітей і насипали „могилу січових стрільців", а навколо могили посадили шовковий барвінок.

Осередком динамічної сили був Головний Отаман. Ця сила пробудила український нарід від 300-літнього сну, створила регулярну українську армію, що без страху боролася за батьківщину часто-густо не маючи самого необхідного (зброї та амуніції), покликала до життя численні повстанчі

загони, що билися з ворогами „на горло". Тілько дякуючи цій силі можливим був „Зімовий похід", боротьба 2000 „лицарів абсурду" з 200.000 большевицькою армією. Майже напівмертві, хорі на тифус боролися до останнього, поки могли поцілити, могли ще стрілить у саме серце ворога. А Базар, ця завершуюча трагедія боротьби за визволення рідного краю! Хіба без моральної сили, що йшла кругами від Головного Отамана могли-би так умерти ті, останніми словами яких був спів національного гімну.

А хіба не ця сила рушала наш державний апарат, що був такий заслабий, без попередніх традицій. Хіба не ця сила й тепер ще заставляє озиратися ворога, що панує на наших теренах і почуває себе тільки окупантом.

Самітня могила. Немає військової варти. Не схиляються над нею військові знамена. Не чути жалобою повитих сурмів.

Не стоят біля могили довгі ряди вояків-побратимів, Не чути брязкоту зброї, не чути команди цієї емблеми чулости та вірности.

Пане Отамане! Для нас як і для Тебе не має і не буде перешкод до здійснення Твоєї і нашої мети! Почуй-же сьогодня нашу пошану: „Струнко! Списи в руки, шаблі до самоту, по курінях: на варту, слухай! — Панове, старшини!

А. МАРУЩЕНКО-БОГДАНІВСЬКИЙ,

Підполковник.

Штурм арсеналу.

(ШКІЦИ З ПЕРЕЖИТИХ РЕФЛЕКСІВ).

У ночі 31 січня 1918 року прийшли, до місця постою нашого полку—в Бровари (біля Києва), „Гайдамаки Петлюри". Вони відходили з тяжкими боями і йшли боронити Київ, частиною якого вже опанували місцеві большевики. Большевики збіралися атакувати будинок першого українського парламенту (Українську Центральну Раду,) що містився в Педагогичному музеї на Велико-Володимирській вулиці.

Наш полк був у стадії формування. Фізична сила його була велика, а саме: 260 старшин та біля 5000 козаків. Але люде не були спаяні тим військовим лютивом, що творить одноманітну масу. Для цього було замало часу, а також бракувало нормальних умов. До цього ще треба додати, що творенню українських частин перешкоджувало командування Київської військової округи на чолі з полковником Оберучевим та його вірним прибічником поручником Лєпарським, начальником київської міліції. Ці два україножери чимало пошкодили нашому полку, а взагалі дякуючи їм чимало зайво пролялося української крови.

Ці дві мізерні постаті хотіли здушити стихію українського руху і тільки після виступу Богданівського полку стали трохи лагіднішими. Лише після цього вони не діставали апоплексії коли до них зверталися „пане полковнику" чи „пане поручнику", як траплялося до липня 1917 року. Зрозуміло, що не дуже радо йшли Оберучів та Лєпарський на наші вимоги хоч вже почували останні хвилі свого панування.

В наслідок всіх цих обставин наш полк ще не „профільтрувався" й тому на заклик командіра Гайдамацького Кошу Слобідської України записалося в „гайдамаки" лише 22 старшин та 1 однорічник. Чистим парадоксом бренить

така цифра в порівнанню з вищезгаданим складом полку — менше ½ % цілого складу. — А хібаж 99½ % не були українцями? — запитає хтось. Ні, були всі українцями, але... Власне оце „але“ дає змогу багатьох коментарів: одні були темні, несвідомі, другі — не могли пристати на те, аби стріляти до тих, з якими з одного казанка їли кашу або мамалигу на фронті; третим набридла війна; четверті мали ще иніші причини. Через усе це протягом одної доби від 1-го українського імені гетьмана Наливайка полку залишилося тільки 23 чоловіка, що утрималися до цього часу [1]).

Ці 23 — свідомі патріоти добровільно записалися до Гайдамацького Кошу і власною кров'ю підписали присягу на вірність ідеалам України. В Кошу вони утворили чоту „наливайківців“ [2]).

Бій розпочався в ночі 1-го лютого 1918 р. Були заняті Микольська та Предмістна слобідки без значного опіру. Ранком штурмували арсенал, але без успіху.

Другого дня знову розпочали штурмувати „фортецію“ та Левандовську вулицю. Ті дві ночі й день, які прийшлося пережить казковим гайдамакам славетнім оборонцям Києва потрібують геніальної фантазії для опису того, що в ці дні діялося. То було справжнє пекло, перед яким блідніє образ того, що було намальовано при вході в Дальні печері в Київській Лаврі. В цьому пеклі чи мало спалилося гайдамаків, дорошенківців та безстрашних гарматчиків.

Серед цього пекла в звичайній сірій „салдацькій“ шинелі та сивій шапці, з карабином в руках ходив безстрашний наш отаман Петлюра. З лагідною усмішкою підбадьорював він наступаючі лави: „Вперед, гайдамаки! По арсеналі будемо відпочивати!“ Така була його команда. Другої в цей час він не вживав.

Ми молоді ще мало знали його. Навіть у де-кого було почуття певного недовірря до нього, яке, одначе, скоро змінилося в безмежну віру в міць його духа, коли побачили

[1]) Наливайківський полк входив до складу 2-ої „Сердюцької“ дивізії, якою керував генерал Греків.

[2]) Пізніше розвернулися в курінь і ввійшли до складу 1-ої Запоріжської Стрілецької дивізії.

отамана при ночнім штурмі штабу арсенальців [1]). Хто брав участь у цьому штурмі той нігди не забуде як здобували поверх за поверхом по всіх правилах військової штуки. А поверхів було аж шість!

Ранком 3-го лютого наші славні гарматчики під керовництвом „капітана“ Хижого та сотника Смовського підкотили гармати під пам'ятник зрадникам Великого Гетьмана і почали бити прямою наводкою по арсеналі [2]). З арсеналу сипався дощ олива й першими стрілами було ранено „капітана“ Хижого.

Гармати зісталися під керовництвом сотника Смовського, але були чинні недовго, бо забракло набоїв. Тут же був отаман Петлюра, який негайно відрядив по набої своє авто на станцію Київ-Товарний. Але станція була вже в руках большевиків. Гармати мусіли чекати на запаси арсеналу, що був у цей час атакований з трох боків.

З рогу дому ч. 15 (6-ти поверховий будинок) було видно через вибиту гарматним стрілом дюру, як купка людей, з ганку управління арсеналу під заслоном щитів, обстрілювала з 2-х кулеметів максіма наших гайдамаків, що наступали від косарень понтонного батальйону й Левандовської вулиці. На ганку було 2-х мужчин і 2-х жінок, що допомагали вкладати стрічки з набоями (себ-то були другими номерами при кулеметах) і згортали порожні гільзи з ганку другою поверху на землю. Ця купка була спостережена нашими обсерваторами і їх працю препинено бронебойними кулями. Двоє зістали забиті а двоє — тяжко ранені.

Четвертого лютого, нарешті, здобуто арсенал з цілою його залогою, що складалася переважно з робітників-москалів та жидів, а також з кремінальних злочинців, що були звільнені з Лук'янівської вязниці.

Залогу вивели під мур понтонного батальйону й отаман Волох хотів усіх розстріляти за надлюдські знущання під час минулого бою. Десять діб протримано Богданівців ізольовано в косарнях 8-го залізничного батальйону, вікна

---

[1]) Бутишів переулок ч.ч. 13 і 15.

[2]) Пам'ятник Кочубею та Іскрі.

яких виходили на подвір'я арсеналу. З 140 богданівців під кінец бою лишилося не знищених 60 та й ті були напів-притомні.

Вже були наведені кулемети на натовп з 300 людей що впали на коліна і с піднесеними до неба очима ждали смерти. Лишалося лише відкрити вогонь і в цей час з'явився отаман Петлюра. Відміняючи роспорядження отамана Волоха. наказав він відправити всіх полоненних на гауптвахту. Кулемети обернуто в протилежний бік і ті 300 оживших наповнили воздух плачем, підносячи руки до неба ніби з проханням благословення тому, хто своїм словом врятував їм життя.

Напевно цей епізод з перших часів нашої визвольної боротьби не був зафіксований жадним фотографом, а хоч-би й був, то його, напевно, не вмістила-б на своїх сторінках та преса, що за всяку ціну хоче ганьбити святі прагнення українського народу до державної незалежности.

Звертаюся з цим маленьким спогадом до всіх тих, хто ближче стояв до Покійного Командіра легендарних ґайдамаків і закликаю піднести голос в обороні чести нації і підступно замордованого її репрезентанта.

Не забуваймо, що чим менше залишається нас у живих, тим менше маємо права замовчувати події, бути вчасниками яких судила нам доля.

РОЗДІЛ II.

ДУБРАВСЬКИЙ,
Поручник.

Противогазова оборона.

Ніхто вже не сумнівається, що майбутня війна буде провадитися під знаком якнайширшого застосовання хемичних газів. Яку лише часопись не взяти до рук, чи буде вона вповні, чи лише наполовину військового характеру, без огляду на державу й націю,—всюди знаходимо яскраве твердження, що газова зброя є найдешевшою й найгрізнішою в майбутній війні.

Ця зброя грізніша від механичной тому, що смертоносні механичні знаряддя ділають прямолінейно і перед ними далеко легше ховатися, як в природних захистах так і в штучно приготовлених (стрілецькі рови, окопи etc). Натомість хемична (газова) зброя обіймає, мов пеленою той простір, яким вона переходить; гази пливуть відповідно до конфігурації грунту — криволінейно, затроюють грунт, проникають до ровів і лисіх нор, обіймають дерева і проліски, та нищуть все живе, що знаходиться на їхнім шляху в більшім або меншім ступені в залежності від свого фізіологичного ділання.

Немає тих перерв, які бувають під час рушничного та гарматного вогню, а до того хемична зброя тримає ворога в довгій непевності та страху. Жовнір, приймаючи поживу, не є певний, що вона в часі довозу не зістала затроєна. Беручи новий предмет до рук, не може мати певности, що на нім випадково не має їдких субстанцій іпріта, або інших подібних середників,—і тим понижається духовий стан і боєздатність жовніра.

Хемична зброя має також і свій негативний бік, а саме: вимагає сприяючого вітру, без якого може в рівній мірі зашкодити як атакуючим, так і атакованим.

Питанням газової війни найбільше місця уділяє преса С. С. С. Р. Немає майже дня, щоби часописи не помістили довшої або коротчої статті агітаційного характеру на подібні теми.

Читаємо, між іншим, як на зборах говорив Ворошилів: „Кожний громадянин С. С. С. Р. обов'язаний знати, як обходитися зі всякою зброєю, а тим більше з хемичною, як нищити ворога нею, та охороняти себе від її шкідливого ділання".

Під час т. зв. робітничих свят робітники й робітниці демонструють по вулицях, зодягнуті в противогазові маски. Це все має не лише сутодемонстративний характер, але головне має на меті тренувати та призвичаювати людність до ношення маски, коли зайде потреба. В народніх і середніх школах учителі знайомлять учнів зі способами конструкції і застосовання всіх противогазових апаратів. В кінотеатрах висвітлюються образи і наслідки фізіологичного ділання хлору, іпріту і люйзіту.

Недавно часописи донесли, що на передмістях кількох великих міст С. С. С. Р. відбувалися пробні вправи газової атаки: в цих вправах населення брало як активну, так і пасивну участь, як рівнож у несенню допомоги ділаючим відділам.

Дванадцять фабрик постійно працюють над продукованням газів і сирівців, потрібних для їх виготовлення (одна фабрика виробляє виключно противогазові маски).

Відомим є, що коли большевикам прийдеться випробувати свої хемичні засоби на війні, то не оминуть вони української території. Принявши на увагу згадане, та що в майбутній війні, крім війська буде примушене взяти участь майже все цивільне населення, я хочу хоч коротко ознайомити українське суспільство з де-якими противогазовими середниками й охоронними засобами й способами, як і з несенням першої допомоги потерпівшим.

Охоронні способи мають двоякий характер, а саме: 1) індивідуальний і 2) колективний. Перший служить до охорони кожної окремої одиниці, другий — цілої групи осіб. Колективний спосіб ділиться на т. зв. відпорний і захищаючий. Відпорний має на меті недопустити ворожих літаків які несуть газові й вибухові бомби. До нього зачисляємо: техничні засоби, як „проміння смерти“, „осліплюючі проміння“, „літаки-нищителі“ та гарматний вогонь. До захищаючого способу зачисляються: противогазові захисти і фільтруючі препарати. Способи колективні й індивідуальні мають на меті охоронити людські органи від шкідливого ділання газів. Фронтові частини як і працьовники в закладах військового приспособлення та в господарчо-промислових мусять охороняти себе виключно індивідуальним способом, до якого зачисляються: фільтруючі маски і кисеневі та ізолюючі апарати, вбрання до охорони шкірі — від шкідливого ділання іпріта, шолом, обвязки шиї, гумові чоботи, рукавиці. Це вбрання виробляється з густой бавовняной або бамбукової тканини, пересиченої відповідним препаратом, що не пропускає газів.

ФИЛЬТРУЮЧІ МАСКИ (СУХІ).

Маска ця складається з двох частин: властивої маски й поглотителя газів. Верхня частина маски служить для зору, нижня — для віддиху; у верхній частині вміщені окуляри з міцного шкла. Щоби усунути небезпеку проходження газів на краях окулярів, їх роблять з подвійного шкла з целюльойдовою підкладкою. Щоби шкло не потіло його натирають тонким слоєм мазі, склад якої є ріжний [1]). Стіни маски повинні щільно приставати до лиця. Свобідний простір між лицем і стінами маски зветься шкідливим простором, тому що в нім збираються видихані кваси, які нищать у невтралізаторі ті хемичні складники, що поглощають гази і фільтрують повітря, яке напливає до віддихових органів.

---

[1]) До складу мазі входять: сульфінірований ріпаковий або бавовняний олій, натрієва, або калієва сіль, їдкий натрій, сиропоутворююче шкло, морський олій і гліцерина. Останні три складники не перевищують 3% складу мазі; ця мішанина спресовується й сушиться в формі чотирьохгранних паличок.

Маски виготовляються в трьох розмірах відповідно до величини голів: 1) великі, 2) нормальні і 3) малі. Маски треба добірати так, аби шкідливий простір був як найменьший, а покриття лиця було вгнуте відповідно до форми носа й уст, та щоби не мало більше двох швів. Шви повинні бути обшиті тасьмою і вимазані гумовим клейом. Тканина маски повинна бути рівною, без вузолків на її поверхні (вузолки повстають від розриву ниток під час ткання, а це доказує неміцність тканини). Завязки робляться з двох, або трьох полос матерьялу, що має властивість розтягатися.

Віддихова частина маски складається з невтралізатора і регулюючих вентилів: вдихового і відихового, які робляться з гумових пластинок, або мішочків. Віддиховий вентиль мае забезпечник на випадок зіпсуття; мета забезпечника — недопустити газів, коли припинеться правильне функціонування вентиля. Корисне й доцільне функціонування вентилів залежить від щільного приставання до гнізд і легкого підношення. Невтралізатор газів є з'єднаний з маскою безпосередньо т. е. вкручений до перстеня, влютованого до властивой маски (рис. ч. 1)[1] або за допомогою гнучкой гумовой рурки, покритой еластичною тканиною (система англійська — рис. ч. 2). Невтралізатор виповнюється трьома аба чотирма поглощаючими тілами: (активіруваний деревляний вуголь[2], 2 — 3) хемично-поглощаючі тіла і 4) фільтр.

Вуголь поглощає в більшім або меншім ступеню всі тіла, а найбільше ті, які мають високу точку кипіння. Згадані тіла зложені верствами в бляшанім патроні, переложені фільтруючою тканиною. В однім кінці патрона між фільтром а кінцями патрона вкладається спірально закручена пружина, яка тисне на фільтр, стискуючи при тім невтралізуючі тіла, тримає їх в спресованім стані, що охороняє їх від роздріблення і при потрясенні під час виконуючих прийомів.

Один кінець патрона приспособлений до сполуки з мас-

[1]) Рисунки дивись на кінці статті.

[2]) Вуголь пересичений металевими квасами.

кою, на другий накладается покривка, яка хоронить від допливу вогкого повітря, коли маска не вживается. Надягаючи маску треба піднести згадану покривку і продути невтралізатор. Не можна його продувати устами, бо кваси, що виходять з грудей нищать невтралізатор. До продування служать відповідні гумові мішочки, які завше треба мати під руками. Гази при переході через невтралізатор почасти поглощаються вуглем, а непоглощені абстрагуються хемичними тілами; фільтрова тканина затримує дим і другі тверді складові частини газу, які переходять через оба перші складники. Вуголь приготовляеться в той спосіб, що його пересичується солями, пересічно хлористим цинком. Хемично поглощаючі тіла є ріжними, як-то: гіпосульфід натрія, нікльові соли, гризучі щолоки, земельні й щолокові карбонати. Немаючи таковнх їх можна замінити вапном натрія, цементом, змішаним з селікатними сполученнями й їдким натріем. Ця мішанина скроплюеться магнієвою сіллю кислого натрія. Описані тіла поглощають всі трійливі середники, крім окисі вуглеводня (гази, що повстають від вибуху гарматних набоїв). Проти вуглеводня приміняеться мішанина металевих окисів, як-то: міди, кобальта, срібла та перекис магнія. Металеві окисі, поглощаючи трійливі середники стають нездатними, а тому треба мати запасові невтралізатори. До вищезазначеної конструкції американська фабрика масок додала відповідний прилад з мембраною, за допомогою якої можна говорити безпосередньо і по телефону, що перед цим було майже неможливе.

Описані невтралізатори були випробувані на газах болотяних, живичних і бітумічних в підземних копальнях, а також на тютюновім димі в герметично замкнених кімнатах. Функція невтралізатора полягає в слідуючім: гази разом з повітрям входять до невтралізатора і там поглощаються вуглем і другими хемичними тілами, а чисте повітря через вдиховий вентиль проходить до легенів. Видихані кваси виходять назовні через видиховий вентиль. Це триває доти, доки вуголь та другі нейтралізуючі тіла не будуть пересичені трійливими субстанціями, а по пересиченні вони вже пропускають і гази. Невтралізатор вистарчає на 5—6

годин. При заміні невтралізатора треба перестати дихати, маску уставити догори так, щоби борода закривала отвір, до якого вкручений невтралізатор. Лівою рукою притиснути маску до бороди в такім положенні, щоби перстень, до якого прикручується невтралізатор, знаходився між пальцями при чім перстень треба добре стиснути, а правою рукою відкрутити старий невтралізатор та прикрутити новий, а по прикрученні нового починати легко віддихати.

МОКРІ НЕВТРАЛІЗАТОРИ.

Крім описаного невтралізатора існують ще інші т. зв. мокрі невтралізатори, хоч фахівці й не передбачають великого попиту на них в майбутній війні.

Патрон мокрого невтралізатора робиться з попускаємой фильтруючої тканини в формі прямокутного мішка, виповненного слоями волокнистої тканини маргля, або звичайного льняного полотна. Тканина мочиться у відповідних плинах, в яких гази при переході через тканину розкладаються, і чисте повітря входить до нутра маски. Патрон пришивається до властивой маски. Час праці такого невтралізатора дуже короткий, бо тканина при розложенні газів в плинах скоро висихає й перестає бути здатною — праця отже триває не довше одної години.

Плинів до змочування є де-кілько родів:

1) гіпосульфід розтворений у воді (30%); уротропін (20%); солі никльові (20%). Для задержання на довший час вогкости додається 10% гліцерини.

2) фенолят натрія в 60% води; уротропіна—20%; никльові солі 20%.

3) емульсія рицинового олію, уротропін і никльова сіль.

4) безводний розчин: 15% феноля, 10% гризучого натрія і 5% уротропіну розчиняється в спірті з додатком 2% гліцерини.

КАПУЗА (ШОЛОМ).

Є то мішок з густої, фланелевої тканини, що покриває цілу голову, а нижній кінець входить під одежу. У верхній частині шолома вправлені шкляні окуляри. Тканина шолому пересичена безводним розчином (описаним вище). Повітря до дихання проходить цілою поверхнею, в якій невтралізується. Видихані

кваси виходять осібною руркою з автоматичним вентильом; верхній кінець рурки закінчується мунштуком, який держиться в роті. Вдихується носом, видихується ротом.

У густих газах треба одягати два щоломи один на другий. (Див. рис. 3).

КИСЕНЕВІ (ІЗОЛЮЮЧІ) АПАРАТИ.

Людям, які примушені довгий час перебувати в густих газах, як то відділи, що випускають гази на фронті, або працьовники при заряджуванні газами як гарматних набоїв, так балонів і бомб, описані невралізатори не вистарчають. Ці люде мусять забезпечуватися кисеневими апаратами. Ці апарати були знані за де-кілька років перед світовою війною і вживалися в копальнях при напливі сильних газів, або при пожежах в копальнях. Ділання їхнє подібне до ділання водолазних апаратів. Кожний кисеневий апарат складається з маски або устника, гумового мішка на повітря для дихання, балона зі спресованим кисенем з тисненнями 100—150 атмосфер, одної, або двох деревляних скриньок з хемичними тілами до поглощення видиханих квасів і водяної пари. Ці апарати вповні ізолюють віддихові органи від оточуючого їх повітря. Цих апаратів є кільки системів. Найбільше в практиці приміняється апарат Фанси (у Франції) і Дрежера (в Німеччині) які тут і опишемо.

АПАРАТ „ФАНСИ“ [1].

Цих апаратів мається два: 1) довготривалий з двома віддиховими дорогами; 2) короткотривалий з одною віддиховою дорогою.

Першій складається з мішка з трьома отворами, балона зі згущеним кисенем о поємности 0,3 літра, який нагромаджуе 45 літрів при тисненні 150 атм., прийомника для слини, яка виділяється з уст, двох сполучених деревляних скриньок з оксилітом (перекись натрія і поташу), вдихової і видихової рурки, з'єднаних між собою устником з вентилями регулюючими і гумового мунштука.

При диханні повітря пливе з мішка гумовою руркою через вдиховий вентиль до устника, притискаємого до рота, яким повітря входить до легенів. Видихані кваси переходять

[1]) Див. рисунок 4.

через видиховий вентиль відводяцою руркою, долішний кінець якої входить до приймоника слини; над приймоником вміщена друга рурка, вигнута догори і з'єднана з першою скринькою з оксилітом. Цією руркою видихане повітря спершу входить до оксиліту першої, а, відтак, другої скриньки, де очищується і переходить до мішка; тут мішається з кисенем і знову пливе до уст. Кисень допливає до мішка окремою руркою; доплив його регулюється руркою за допомогою крану.

Так кружляє аж до цілковитого розрядження. Цілий апарат носиться в дерев'яній скриньці на спині. Очі охороняються окремими очицями, ніс стискається відповідними щипцями. Апарат служить до 3 х годин.

АПАРАТ ФАНСИ КОРОТКОТРИВАЛИЙ.

Засада його таж сама що й вищеописаного. Він є лише значно меньшого обсягу — кисень уміщується в двох маленьких балончиках поємности 10 кубичних сантиметрів. Балончики містять в собі по 1 літру кисеня під тисненнями 100 атмосфер. Вони замкнені вгорі металевою пластинкою і вставлені вдвобічні металеві оправи; вгорі над балончиками з обох боків оправ вміщені тонкі рурочки в формі конусового кілочка, яким протикаються металеві пластинки в часі впускання кисеня до мішка. Пластинку протикається в той спосіб, що підкрученням шруби в долишнім кінці оправи, балончик підноситься до гори, натискає на конусову рурочку, яка протикає металеву пластинку. Кисень діркою через рурочку виходить з балончика до мішка. Отвори рурочки з'єднані: перший—з мішком, другий—з скринькою з оксилітом.

Під час вдихання повітря разом з кисенем входить з мішка гумовою руркою до уст; під час видихання виходить цією самою руркою і йде до скриньки з оксилітом; ніс стискається так, як у попереднім апараті.

АПАРАТ ДРЕЖЕРА [1]).

Цей апарат складається зі сталевого балона, поємности 0,8 літра, який містить в собі 120 літрів повітря під тисненням 150 атмосфер. На верху балона вправлений курок до замикання, з'єднаний

[1]) Дивись рисунок 5.

рурою з оксилітною скринькою. В руру між балоном і скринькою вправлений манометр, який виказує тиснення; стрілка манометра є нафосфоризованою і дає можливість бачити в темноті. Коло манометра вправлений курок до замикання, якій відкривається натисненням. Повітряний мішок, зроблений з непропускної тканини; поглощатель є уложений верствами (зерна перекисі натрія і поташу). Ці тіла при очищенні повітря нагріваються наслідком екзотермичної реакції, а тому для охолоджування повітря, допливаючого до уст, приміняється холодник. Мішок з'єднується в оксилітною (перекись натрія) скринькою і холодильником; скринька, що регулює дихання є переділеною на дві частини тонкою бляшкою. Долішня частина зветься вдиховою, верхня — видиховою. Вдих і віддих регулюються вентилями. Регулююча скринька з'єднується еластичною рурою, яка закінчується бляшаним емальованим мунштуком з двома язичками, які хоронять щоки від притиснення і тим полекшується дихання. Ніс затискається тисками. Цей апарат носиться зпереду на широкім поясі, перекинутім через плечі. Очі охороняються відповідними окулярами. Цей апарат можна також за допомогою відповідного приладу з'єднувати з маскою (прикрутити на місце невтралізатора).

Під час дихання повітря проходить з мішка через холодильник, руру і регулюючу скриньку до уст (до легенів).

Видихане повітря повертається через рурку до оксиліту, де очищається а відтак повертається попереднім шляхом.

Апарати Дрежера суть ріжної величини; конструкція ж і засада їх залишаються завше однаковими. Крім описаних апаратів є знаними ще кілька їх типів; засада їх майже однакова.

ПІДГОТОВКА ДО НОШЕННЯ МАСКИ.

Щоби мати здібність ходити, бігати й працювати в противогазових масках, необхідно призвичаїтися до їх ношення, а це вимагає треніровки на протязі де-якого часу.

Перш за все треба призвичаїтися затримувати віддих — спочатку на 10—20 секунд; поволі цей час збільшується, і після кількох днів доходить до 80—100 секунд, а відтак

вдягати маску. Маска до навчання імпровізується слідуючим способом: береться звичайна маска, невтралізатор якої виповнюється деревляними опилками. Опилки очищаються від пороху та дрібних деревляних частинок просіванням їх на ситі, потім їх скроплюється водою, вкладається до патрона і спресовується. Такий невтралізатор вповні є придатним для початкових вправ (на час не більше 15 хвилин). Коли ті, що тренуються, набируть стильки вправности, що зможуть свобідно бігати в масках, треба тоді ці опилки замінити іншими. Патрон наповняється опилками, змоченими в очищенім олію. Коли до цього вже призвичаються, тоді сміливо можна надягати натуральні маски., Вправи з натуральними масками робляться в полі. Для цього запалюються розкидане сміття на інші відпадки, вивезені з міста. Коли розстелються хвилі диму, тоді ті, що роблять вправи входять в димові хвилі і, почекавши там де-кільки хвилин, виходять на чисте повітря, а після відпочинку вертаються знову в димові хвилі. Такі вправи відбуваються в присутності медично-санітарного персоналу і повторюються не менш двох разів на тиждень. Коли люде добре призвичаються до диму, який походить від сміття і відпадків, можна додавати хемичних затроюючих средств спочатку в дуже малій кількости.

При надіванню маски треба перестати дихати, доки маска не буде зодягнута. Надівання виконується як найскорше, при чім треба вважати, щоби краї завязки не заверталися, та щоби маска щільно приставала до лиця. Після того, як маска буде знята треба не дихати на протязі до 80 секунд—до упевнення що газів немається.

ОХОРОНА ЧАСТИН НА ФРОНТІ ПЕРЕД НЕСПОДІВАНОЮ ГАЗОВОЮ АТАКОЮ ВОРОГА.

Як у всіх боях, так рівнож і в хемичних головну ролю грає розвідка, і від неї залежить успіх як при атаці, так і при обороні.

Розвідка слідкує за рухом ворога — чи не підвозить він балонів з газами, а наколи підвозить то чи розміщує їх поодиноко, чи громадить більшу їх кількість в одно місце, як рівнож газова розвідка стежить, чи ворог не виставляє на тичках прапорців, або балонів для встановлення напрямку вітра. Всі

свої спостереження розвідка передає своїм безпосереднім зверхнім начальникам, а ті передають їх вищому командуванню. Відомості належить подавати докладні і певні. Коли ворог в якому-небудь місці громадить більшу кількість газових балонів, треба подати докладно місце з зазначенням орієнтаційного пункту для того, щоби артилерія могла швидко з'орієнтуватися о даннім місці, і могла відтак перешкоджати ворогові в підготовці до газової атаки, як рівнож нищити нагромаджені балони. За орієнтаційний пункт приймається щось незмінне і нерухоме, як-то: горби, скелі, дерева, проліски, закрути річок, рівчаків, мости, ворожі окопи і т. д. Треба також точно зазначити віддаль і напрямок від згаданого пункту до місця нагромадження балонів.

На передові сторожі треба вибірати людей з добрими даними зоровими, нюховими й слуховими. Газові балони виробляються зі сталі, а тому при ударі о твердий предмет вони видають дзвінкий металичний звук.

Випущені з балону гази видають шиплячий свист, подібний до свисту пари, що виходить з котла, а тому при добрій чуйности передньої сторожі, не дивлячись на те, що ворог може приймати найкраші міри обережности, він не зможе несподівано напасти. Часто трапляються випадки, що балони пропускають гази через нещільні отвори, або часом розриваються від надмірного тиснення, абож розкриваються випускові курки і тоді можна почути, як гази розходяться в повітрі.

Коли передня сторожа почує шум газів, або зауважить інші явища, як напр. синявий, або жовтозелений туман, що посувається від ворожих окопів, вона негайно зодягає маски, і повідомляє умовними знаками своїх зверхників, а ті сигналами повідомляють цілий район.

Сигнали, якими повідомляється про ворожу газову атаку, встановлюються згори. Вони мусять бути відмінними від всіх інших сигналів так, аби їх було чути під час найсильніщої гарматної стрілянини, а крім того повинні зміятися як найчастіше, щоби ворог не міг їх використовувати для сіяння страху і т. п. На даний сигнал всі, не чекаючи

команди, зодягають маски й розпочинають сильний обстріл тих місць, звідки показалися гази.

Резерва збірається в безпечні місця і чекає наказів; для неї мусять бути збудовані відповідні захисти, про які буде сказано нижче. Санітарні відділи забірають необхідне приладдя й поспішають з допомогою бойовим відділам.

ЗБІРАННЯ ГАЗІВ ДЛЯ АНАЛІЗИ.

Для кращої орієнтації лікарів, які лікують отруєних газами, необхідмо знати, якого роду газами затруєний хорий, а тому потрібно збірати гази для аналізи, щоби виявити, якими газами послуговувався ворог при атаці.

Досвід минулой світової війни пригадує нам, що німці, атакуючи міста, чи позиції, випускали через де-який час то іншого роду гази, а тому, треба було кільки разів за час атаки збірати гази для аналізи. До збірання газів існують два способи, а симе: сухий і мішаний. До збірання сухих газів служить шкляний, або емальований бляшаний резервуарок о поємності 3—4 кубичних дециметра. Оба кінці його мають конусову форму, подібну до шийки фляшки. Отвори кінців закорковуються гумовими корками. Нутро його заповнюється дестильованою водою. Пид час газової атаки відкриваються обидва кінці резервуарка, він тримається у висячім положенні над замлею (в місці найгустіших газів) при чім вода виходить з резервуарку, а на її місце входять гази. Після виходу води треба негайно закоркувати обидва кінці, та передати резервуарок до аналізи.

Другий спосіб збірання газів — мішаний.

Два резервуарки, поємність яких рівняється поємности вищезазначеного, установлюються один над другим. По середині між долішним а верхнім резервуарком вкладається т. зв. руркова секція, сіб-то 8—10 шкляних рурок з діркованими стінами. Кінці рурок вправлені і влютовані до стін коморок. Рурки за посредництвом коморок з'єднують резервуарки в один спільний. Долішна коморка зверху вигнута в формі жолобка. Кінці рурок у верхній коморці є відкритими, а в долішній — замкнені. Секція рурок зовнішніми стінками виставлена на ділання повітря. Верхній резервуарок наповняеться дестильованою водою. Під час сильних газів від-

кривається курки: 1) над верхнім резервуарком, 2) між верхньою коморкою а резервуарком і 3) під нижньою коморкою. Вода з верхнього резервуарка входить до коморки, з неї переходить до рурок, з рурок виходить дрібними кроплинками на повітря, втягає в себе гази і спадає до жолобка, долішньої коморки, а звідти через курок до долішнього резервуарку. В горішній резервуарок на місце виходячої води входясь сухі гази. Коли вся вода перейде до долішнього резервуарка, тоді замикається всі три курки, і вода та гази готові до аналізи. В минулу світову війну охороняли окопи ще іншими способами, як-то: паленям кострів, димних жабок над насипами, покриваннями ровів мокрими брезентами. Всі ті способи мали де-яку охоронну вартість, але за те багато слабих сторін.

Поперше, вони вимагали довгої підготовки, а ділання їх тривало дуже короткий час. Паленням кострів послуговувались виключно російські війська; в інших арміях воно не примінювалось. Коли газові хвилі наближалися до запалених кострів, де-які частинки їх губились у вогні, а решта підносилась вгору разом з димом і переходила поверх окопів.

Цей спосіб можна застосовувати виключно в лісистих околицях, що однако, не всюди буває а до того ж палення кострів стає добрим покажчиком для прицілу ворожих гармат, а потретє скорість посування газів рівняється скорості вітру. Приведемо для ілюстрації приклад: віддаль від ворожих окопів рівняється приблизно 600 метрів, середня скорість вітру 220 метрів на хвилину; 600 : 220 = 2,2. Отож випущені гази потрібують 2,2 хвилини часу для перебігу віддалі в 600 метрів, а при збільшеній скорості вітру потрібують на ту саму віддаль 30—40 секунд, а цього часу не вистарчить на запалення кострів та розпалення їх до такого ступня, щоби вони могли не допустити газів до окопів — а тим часом гази наповнюють окопи і шкодять людям.

Костри не можна запалювати завчасно, бо не можна знати коли ворог задумає випустити гази. Такий костер горить не довше як півгодини, а атака може тривати де-кілька годин, в щоби наложити нових дров треба вилазити з ро-

вів, що є небезпечним. Димні жабки горять не довше 8—10 хвилин, і щоби їх палити цілий час атаки, треба їх мати у великій кількості (укладаються вони на віддалі 1 метра одна від другої) що звязано з великими видатками.

Брезенти і другі покривала мусять бути так уложені, щоби газам не залишалось найменшого проходу, а це не завше є можливим, і до того вимагає багато води, бо лише мокрі брезенти не пропускають газів.

Під діланням газів вода дуже швидко висихає, а тому треба дуже засто брезенти змивати водою, що є майже неможливим, бо ворог одночасово з газовою атакою майже завше провадить інтенсивний обстріл окопів. Згаданими брезентами можна покривати виключно т. зв. лисі нори і т. п.

По закінченні ворожої газової атаки треба перш за все очистити окопи від газів. Це переводиться вентиляцією, до чого служать полотняні вахлярі в складних рамках. Це очищення провадиться так: становляться один від другово на віддалі 1½ метра і всі одночасово вимахують вахлярами вправо і вліво, а повстаючий вітер випирає газ з ровів. Де немає відповідних вахлярів, можна їх замінити одягом; долівку й стіни окопів треба скропити водою з додатком 2—3% амоніяку й сульфіду. Коли ворог у газовій атаці вживав іпріту, долівку треба посипати хлоровим вапном, а стіни потерти щіткою, змоченою вапном. До скроплення вживаються гідравличні апарати. По очищенні окопів можна здіймати маски. Коли по зняттю маски протягом кількох секунд почується легке щипання в очах і в носі, а також легке морщення лиця, потрібно негайно знову надіти маску.

ОХОРОНА ВІЙСК ПРИ ПЕРЕСУВАННЯХ.

Відомо, що під час атаки обидві сторони стараються не допустити резервів і гарматним вогнем загородити шлях, яким резерви можуть підійти. В майбутній війні можуть загорожувати шляхи не лише гарматним вогнем за першими окопами, але за допомогою літаків на декільки миль за фронтом затроювати терен, яким будуть підходити війська на допомогу, чи зміну. Можуть рівнож поступово продовжувати затроювання шляху перед військом, яке робить пересування так, аби воно постійно знаходилося в обій-

мах газових хвиль. Таке пересування зрозуміло мусить відбуватися в масках. Однако в поході потрібний відпочинок та споживання їжі, чого не можна робити в масці.

Тому мусять бути побудовані підземні захисти, а де таких не мається, то потрібно мати відповідно зроблені переносні шатри з густої тканини, пересиченої льняним олійом (до цього надається полотно, яке вживається для виробу літаючих балонів). Шатри забезпечуються фільтрами, оксилітними апаратами, а по можливості й вентиляторами.

Конструкція шатрів мусить бути такою, щоби шатри можна було якнайлегше розкладати й складати без затрати довшого часу, та щоби вони були легкі до перенесення.

Величина шатрів може бути слідуючою: довжина 5 метрів, ширина 2,5 метра, висота 2,3 метра. Слупи, на яких тримаються шатри можуть бути зроблені з ясеневого дерева о розрізі 4×3 сант. (зкріплені хемичним способом варенням в пару) віддалені один від другого на 0,7—1 метра. Кінці слупів звязуються планками і нахилені до середини між слупами на осях, які обертаються так, що при розтягненні слупи творять літеру „Ж“. Стіни обводяться густою тканиною, шви якої обшиваються лентою з клейом. Тканину укладають так, щоби при складанню шатра фалди входили до середини. Вікна вкладаються подібно до окулярів в масках, фільтри уставляються в приготовлених для них скринях, або патронах коло слупів. Загальна вага шатра виносить 50—65 кг. Вхідний отвір встановлюється в похилій лінії на + — 45°.

Для розставлення шатра потрібно чотирьох людей.

Спочатку шатер встановлюють в стоячім положені: кожний хватає руками за петлі, приспособлені на всіх чотирьох кутах: два чоловіка стоять на місці, придержуючи руками петлі, другі виступають і розтягають шатро по його довжині. По боках шатра вбиваються в землю кілки, до яких привязують шатро, щоби його не звалило вітром. Такі шатри надаються також для стацій скорої медичної помочі. Шатри можна легко переносити, або перевозити на возах. Подібні шатри малої конструкцій можуть служити до перенесення до них хорих з газових полос.

Вагони потягів, які курсують у прифронтовій смузі мусять бути забезпечені від щілин, які пропускають гази, себ-то треба герметично замикати вікна і двері, поставити фільтри і вентилятори, які приводяться в рух зовні безпосередньо від колес. В середині вагонів мусять обов'язково знаходитися оксилітні апарати для чищення повітря, і балони з кисенем.

Цим же способом можна забезпечувати авта, які курсують в прифронтовій смузі.

ПЕРЕХІД ВІЙСЬКА ПО ТЕРЕНІ, ЗАТРОЄНІМ ІПРІТОМ.

Стежі, які звичайно посуваються на певнім віддаленні від більших частин, обов'язані мати при собі, крім масок, спеціальне вбрання і хлорове вапно для невтралізації грунту. До складу стеж входять особи, дабре ознайомлені з газами, які по запаху мусять відріжняти породи газів. Стежа, зауваживши грунт, затроєний іпрітом, повідомляє про це частини, яки посуваються за нею і ті негайно затримуються. Фахівці встановлюють обсяг затроєного терену. Коли обсяг невеликій, приступають до невтралізації. Колиж обсяг затроєного терену великій, шукають іншої місцевости, де можна перейти свобідно. В разі конечної потреби переходу терену, затроєного іпрітом, військо одягає спеціальне вбрання, яке виробляється з полотна, пересиченого льняним олійом, а також гумові рукавиці й гумові чоботи з деревляними підошвами (рис. ч. 6). Коли не мається згаданого вбрання, війско принаймні мусить мати гумові рукавиці, капузи (шоломи) і шийні обв'язки. На випадок несподіваного засипання іпрітом, будь-якої частини на позиції, яка не має противіпрітового вбрання, треба негайно закликати на зміну найближчі резерви з попередженням, аби вони одягли противіпрітове вбрання. Частину засипану іпрітом треба відвести в безпечні місця, де люде моглаб викупатися, змінити вбрання, білизну й чоботи. В затроєному вбрані звичайно, не можна ходити довше, чим півтори години. Змінену одежу передається дезинфекційним відділам до очищення. Люде, роздягнуті для купелі, не можуть перед купанням сідати й лягати. До миття вживають рідкого мила. Догляд над купанням провадить лі-

карь за допомогою медично-санітарного і дезинфекційного персоналу. По купанню, лікарь робить кожному огляд, промиває очі, ніс і горло 5% розчином кислого натрію, а хорих відсилає до шпиталю; здорові повертаються до частини. Для миття треба обовязково мати перевозні на автах лазні. Грунт очищается хлоровим вапном, посипаючи 1 кг. на 10 кв. метрів вапняного грунту, а камінистий грунт посипається в три рази більшою кількістью хлорового вапна. Пісковий грунт посипається 1 кг. на 10 кв. метрів що дві або три години. Розсипане вапно покривається землею. Металеві предмети, як напр., зброю і др. очищають від іпріту нафтою, деревляні предмети очищаються гарячою водою до 70%с. з додатком 20% їдкого натрію (каустична сода). Полотняні—виварюються на протязі двох годин у воді з їдким натрієм, а потім змиваються водою з милом і виполощуються в чистій воді. Вся зброя як рушниці, кулемети так і гармати повинні бути завше вимазані мазею, яка виробляється з парафіни, оливи й паленої магнезії. Наколи такої мазі бракує, вживається замість неї вазеліна з минеральною оливою. Після кожної газовой атаки зброю належить змити нафтою і намастити свіжою мазею. Все шмаття, яке вживалося при чищенню предметів від іпріту, належить спалити, або закопати в землю.

ОХОРОНА КОНЕЙ.

Коней охороняють масками і противіпрітовими чобітьми.

Маска має форму мішка, зробленого з декількох верств фланелевої тканини, пересиченої уротропіном. Маска покриває цілу морду (рис. ч. 9). Нижня частина маски відкривається перед атакою й закривається під час атаки. Очі охороняються окулярами виключно під час іпрітової атаки; інші гази на очі не впливають. Ноги охороняються т. зв. чобітьми; є то металева підошва в формі підкови, яка покриває ціле копито; до неї припинаються гумови обмотки, якими обмотуються ноги до колін.

КОЛЕКТИВНА ОХОРОНА В МІСТАХ.

Вищеописаними охоронними засобами не може користатися цивільне населення і слабі фізично, а рівнож жінки, діти й старші віком. Для них треба подбати

про способи колективної охорони, себ-то про підземні захисти. Можна з цею метою використати льохи і другі підземні вкопи, як і сутерени в домах — ці останні вимагають лише забезпечення тя ущільнення вікон, дверей і встановлення вентиляції. Одначе в містах, де розташовані склепи з військовими припасами або інші об'єкти, які мають більше, або менше стратегичне значіння, ворожі літаки можуть кидати крім газових бомб, також запальні й вибухові, а тому згадані захисти не можуть бути вповні безпечними.

Треба будувати такі захисти, якіб охороняли, як від газів, так і від запальних та вибухових бомб. Для цього викопують яму глибиною в 3 метри (рис. ч. 7 і 8). Довжина й ширина її залежить від тієї кількости осіб, яких треба буде охоронити.

Стіни забезпечуються від завалення бетоновим або дерев'яним муром. В горішніх стінах робляться отвори, які виповнюються фільтруючим матеріялом, подібно до невтралізаторів при масках. За браком відповідних фільтруючих матеріялів можна вживати зернистий пісок, або деревляні опилки, пересичені в'язкими плинами, як олій і др.

Вікна і двері мусять бути герметично замкнені з подвійними полотняними, пересиченими льняним олійом, занавісами.

Двері мусять бути подвійними, вставленими похило. Одвірки належить виложити пересиченим полотном. Входів мусить бути два: один з них замкнений наглухо і відчиняється виключно для провітрювання. Верх покривається грубими деревляними колодами, або залізними рельсами. На них кладеться дві верстви смоляної тектури, на тектуру кладеться грубий слой соломи, і все це покривається пластинним намулом. За браком намулу вживається добре перемішана безпіскова глина.

В нутрі ями треба завше мати готові оксилітні апарати і балони з кисенем. Кисеневі балони необхідні на випадок зіпсуття фільтру і начиння з гризучими щолоками, які поглощають видихані кваси.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОННОЇ СТРОРЖІ ПО МІСТАХ.

В кожнім місті обов'язково повинні бути зорганізовані охоронні сторожі. Управа сторожі навязує тісний звязок з військовою владою, від якої одержує всі інформації. Сторожа ділиться на три відділи: вартовий, рятунковий і санітарний. Вартовий відділ може бути один на ціле місто. Два другі діляться на секції. Кількість секцій рівняється кількості районів, на які поділено місто. Кожний район обовязаний побудувати певну кількість захистів відповідно до числа осіб, що мешкають в данім районі і мають користатися з захисту на випадок ворожої газової атаки. Обов'язки вартових відділів полягають на слідкуванні за тим, чи не наближуються до міста ворожі літаки, і наколи літаки наближуються, ці відділи негайно повідомляють про це населення за допомогою умовних сигналів. Сигнали встановлюються на місцях згідно з місцевими можливостями (до цього надаються дзвони) і подаються до відома населенню.

Акцію рятункового відділу може взяти на себе вогнева сторожа. Санітарні відділи обов'язані пройти курс навчання в несенню допомоги потерпівшим.

На поданий сигнал населення ховається до призначених захистів. Рятункові відділи забірають з собою сикавки й гидро-пульти та бочки з невтралізуючими плинами (ці бочки треба завше мати в запасі), і виходять на вулиці своїх районів. Коли вони зауважуть, що ворог кидає бомби, негайно зодягають маски і місця, де впала бомба, скроплюють невтралізуючими плинами, а рівнож скропляють площі і вулиці, які близько знаходяться від того місця, де впала бомба. Невтралізуючі плини мусять бути в кожнім домі. Приготовлення їх досить просте: на вагову кількість води 2% гризучого натрія. Санітарні відділи, почувши сигнали, нечайно з'являються на призначені місця, розбірають санітарне приладдя та медикаменти і приналежності до переношення хорих.

Після закінчення ворожої газової атаки і невтралізації площ і вулиць від газів, сторожа мусить змінити одяг, білизну й чоботи, добре вимити все тіло, а головним чином мі-

сця, покриті волоссям, водою і рідким милом. Одежу й білизну належить випрати й виварити в горячій воді. Мешкання після кожної газової атаки належить добре провітрити й очистити предмети, які в нім знаходяться.

ПЕРША ПОМІЧ ПОТЕРПІВШИМ.

Потерпівші від газів, тяжко чи легко хорі, не повинні ходити чи сидіти, а лише лежати непорушно. Їх треба виносити в безпечні місця, порозпинати на всіх стискаючих місцях одежу, промити уста, ніс, горло і відтак напоїти молоком з битими яйцями. До зомлілих належить примінити штучне віддихання.

Тютюновий дим дуже шкодить потерпівшим від газів, а тому в присутності хорих палити не можна.

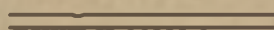

Рисунок 1.

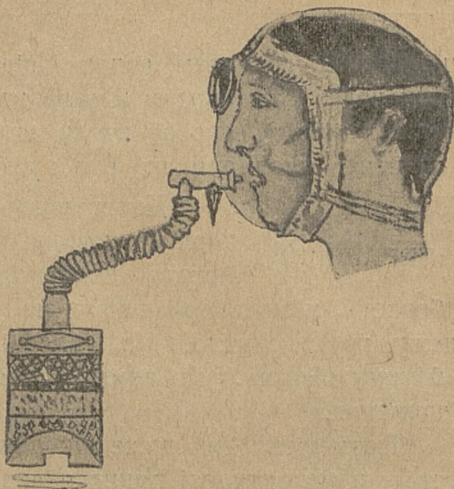

Рисунок 2.

Рисунок 3.

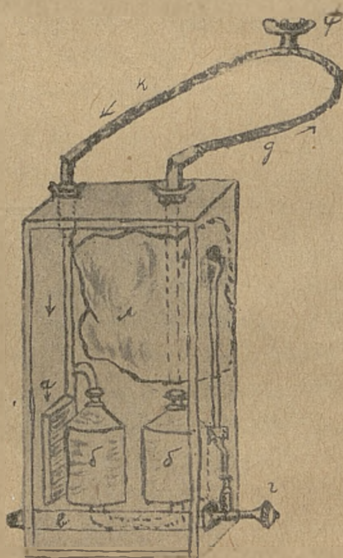

Рисунок 4.

а — приймоник слини.
б — збірники оксиліту.
в — балон з кисенем.
г — вентиль регулюючий.
д — рура допливова.
к — рура відпливова.
ф — скринька регулююча вдих і видих.
л — мішок з повітрям.

Рисунок 5.

а — балон з кисенем.
б — скринька з окселітом.
в — вентиль допливу кисеня.
д — мішок з повітрям.
к — холодильник.
ф — доплива рура.
л — регулююча скринька.

Рисунок 6.

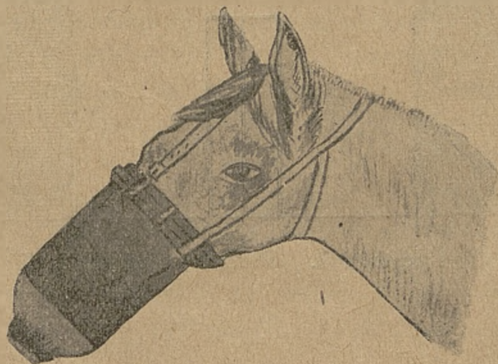

Рисунок 9.

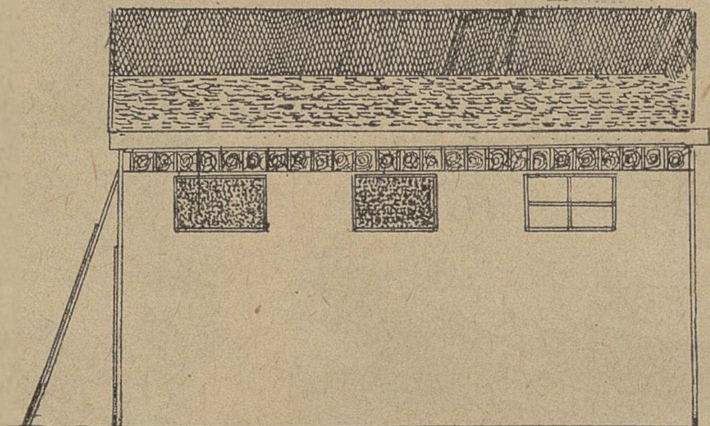

Рисунок 7. Розріз повздовжний.

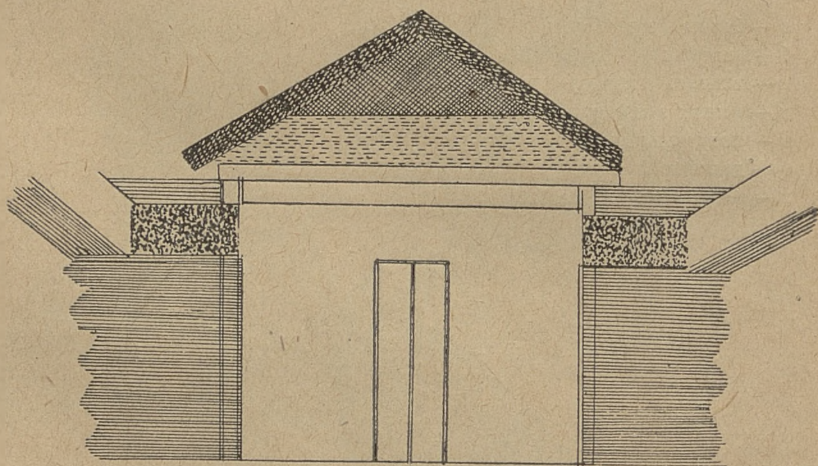

Рисунок 8. Розріз поперечний.

В. ПРОХОДА.
Підполковник.

Записки до історії Сірих або Сірожупанників.

ЧАСТИНА II.

(Матеріяли до української військової історії) [1]).

ПЕРЕДМОВА. Другу частину записок до історії Сірих або Сірожупанників мені довелося скласти по відомостях і споминах полковників Паньківського і Бучека, підполковників Немоловського й Гайдая, сотників Стахівського, Падалки, Сошальського, хорунжого Дубрівного та багатьох инших. Особливо цінні відомости дали мені підполковник Немоловський, сотник Падалка та хорунжий Дубрівний. Зі всього записаного зі слів учасників подій цього періоду визвольної боротьби я вибрав, на мій погляд, найбільше цінне й важне для майбутнього історика та дослідувача. Вибране перевірив кілька разів використовуючи при цьому спомини більше ніж 20 сірих старшин. Перевірити написане документальними даними на жаль було неможливо — всі накази, оперативні звіти і весь архив 4-ої дивізії Сірожупанників знищено під час Зимового походу по наказу штаба групи, „щоб не досталося на випадок нещастя ворогові". Головним завданням праці є стисла передача, об'єктивно та правдиво, бойових подій та бойової діяльности Сірих од 16 травня до 6 грудня 1919 р. Можливо, що в хронології подій де-не-де трапилися помилки на день, на два, але Сірі весь цей час були на „передових позиціях" і події часто-густо змінялися так раптово, що „хронології" додер-

[1]) Частина І цих записок друкується в журналі „За Державність".

жатися в цілому майже не можливо. З тих-же причин огляд діяльности Сірих за цей час є нещо инше, як стислий оперативний звіт за 7 місяців.

ПРОТОКОЛ. Року 1922 травня 17 дня, в таборі Каліші, згідно персонального наказу командіра 4-ої Сірої стрілецької бригади Генерала-Хоронжого Шепеля, комісія в складі: Голови полковн. Паньківського і членів: підполковника Гайдая, сотників Стахівського і Падалки та хорунжого Дубрівного докладно ознайомившись з II частиною записок до історії Сірих або Сірожупанників, які склав підполковник Прохода, знайшли, що подані в них описи подій і діяльності „Отряда Сірих", „10 Полку Сірожупанників". Відділу Сірих" і „4-ої дивізії Сірожупанників" з'ясовані правдиво і відповідають дійсности. Подписали: Голова Комісії полковник Паньківській. Члени Комісії: підполковник Гайдай, сотник Стахівській, сотник Падалка, хорунжий Дубрівний.

ВСТУП. Сірий корпус був сильний не своєю численністю, але якістю. Сірі виконували завдання корпусу й моглиб продовжувати його виконувати, як би ті, що ним керували бажали продовжувати боротьбу так, як того хтів кожний рядовий сірий старшина чи козак. Опис подій Луцької катастрофи в 1 частині записок ясно виявляє її причини. Розуміли їх і всі Сірі. Здобуте тяжкими зусиллями і то при майже, безпрестанному перебуванню на передових позиціях було одразу зруйновано. Категорична заборона виходу з Луцького району на пару днів раніше та залишення їх відірваними від решти частин української армії в петлі між двома ворожими стінами польською й російською, в той час як большевики мали зайняти Рівно й були аж під Кременцем, а вся українська армія все міцніше й міцніше стискалася в „трикутник смерти" біля Збруча — Сірі розуміли лише як злу волю — бажання їх знищити.

Здавалося, що все скінчено, що весь світ проти жменьки борців за волю України, що хто хоче ще жити мусить піддатися одному з ворогів. Та не лякало це Сірих. Від особистого життя вони давно вже відмовилися. Життя Сірих було в життю рідного краю. Вони не були крикунами, що

лише на словах розпиналися за Неньку-Україну, а в дійсности дбали про свої шкурні інтереси та плакали гіркими сльозами, коли їм у час. евакуації пропадали якісь річі. Ні, Сірі жертвували не майном, але своїм життям. Не за своїми дружинами й ріднею тужила жменька Сірих лицарів, але за зруйнованням своєї великої родини — родини Сірих.

Але на руїнах старого мусить повстати нове життя. Хто плаче за старим, той не здатний до нового. Сірі не такі були. І як показує історія вони в самих тяжких ситуаціях, не зупиняючись ні на крок, не тужили, а здобували, не кричали й не городили велику купу великих слів, а скромно й непомітно для широкого загалу працювали, не критикували, а творили, не умирали, а жили, бо жива була, є й буде та ідея, за яку вони життя своє клали.

Ми бачили, що Сірих не здеморалізувала Луцька катастрофа. З недобитків Сірого корпусу в двох місцях, незалежно одні від других і без звязку між собою, одні продовжують боротись в „отряді Сірих“ а другі в той час, коли треба було спасати власну шкіру, збіраються до купи, організують „відділ Сірих“ і йдуть на бій з ворогами. Ми бачим, як потім Сірі витворили нову родину — 4 дивізію Сірожупанників і бились з третім ворогом — російськими монархистами, яким помагала Західня Європа, бажаючи збудувати велику Росію.

Пережили Сірі й найтяжчу кризу життя української армії з її пошесними хоробами, холодом, голодом і браком всіх матеріяльних засобів до боротьби. Пішли Сірі в Зимовий похід лише з бажанням перемогти або вмерти за волю рідного краю. Сірі вірили, що коли не вони, то їх нащадки переможуть, хоч-би на боці ворогів був не тільки весь світ але й всі пекельні сили.

Простежемо далі мандрівку Сірих по їх тернистому шляху до самостійної України — розглянемо ще сторінку історії їх безупинних боїв з ворогами.

* * *

4

1. „ОТРЯД“ СІРИХ.

Після Луцької катастрофи 16 травня 1919 року частинам 1-ої Козацько - Стрілецької дивізії, переважно 1-го и 2-го Сірих полків, під загальним керуванням командира 1-го Сірого полку полковника Ганжі, після упертого бою на лінії р. р. Стира і Конопельки в районі м. Рожище, удалось відійти і скупчитись о 16 годині на ст. Киверці. Колківський відділ сірих під керуванням хорун. Стельмаха, сильно потиснутий польською кіннотою з ранку 16 травня, спішно відійшов на лінію річки Конопельки, де й заняв оборону в районі с. с. Дідовичі-Сікиричі, на північ від ст. Киверець, охороняючи станцію від удару ворожої кінноти з боку Колок-Сокаля. В час захоплення поляками Луцька поодиноким сірим старшинам і козакам та кільком возам удалось прорватися по шляху через Жидичин (Жидів) в район ст. Киверці. Вечором 16 травня були підраховані сили Сірих і переведена реорганізація отряду. Всі муштрові козаки до 350 чоловік при 20 кулеметах були зведені в один відділ під командою сотника Тарана, кіннота до 35 шабель — в окрему сотню під командою хорун. Падалки, а всі немуштрові козаки 50 чоловік виділені в окрему команду. Бувший на ст. Киверці бронепотяг, який раніше ніяк не удавалось витягти на позицію, хотів було від'їхати до Луцька й здатись полякам, але Сірі його затримали і примусили прийняти участь в боях. О 17 годині цей бронепотяг з командою сірих був надісланий до м. Луцька допомогти обороні його, але було вже пізно—Луцьк був зайнятий польським військом, а його залога обезброєна.

Тоді було вирішено відійти в район Дубно по шляху через Олики й Рівно, бо шосе Луцьк—Дубно зийняв ворог. У вечері Сірі приступили до вигрузки військового майна, кухонь і продуктів з ешелона, відійшовшого зі ст. Рожище, на свої і реквізовані підводи. О півночі вигрузка закінчилась[1]). Муштровий відділ, втомлений тяжкими боями, виставивши кругом ст. Киверець охорону відпочивав.

[1]) Частина майна і продуктів залишилась ще в ешелоні, котрий з командою чоловік в 50 був відправлений на ст. Клевань, щоб там реквізувати підводи, нагрузити на них майно і приєднатись до загального обозу.

17 травня рано, ще в сутінках, обоз був відправлений до м. Дубно через ст. Олики, Клевань, Рівно, куда 19 вечером щасливо прибув. Через півгодини після відправки обозу з напрямків Луцька, Рожищ і Колок налетіла на ст. Киверці польська кіннота в кількости до 1200 шабель. Мужньо вступили Сірі в бій не на життя, а на смерть з оточившим їх майже з усіх боків ворогом, підбадьореним своїми успіхами на передодні. Особливо відзначились тут кулеметчики. Добре скерований кулеметний вогонь наніс ворожій кінноті значні втрати забитими й раненими і вона, після 3—4-х годинного змагання захопити Сірих, відійшла. Цим ментом користується отряд Сірих і зараз же, вийшовши з кола ворожого оточення, вирушив на ст. Олики, а бронепотяг з гарно підібраною командою кулеметчиків залишено на ст. Киверці прикривати відступ отряда.

По шляху між Киверцями й Оликами біля ст. Олики польська киннота 6 і 8 го уланських полків нагнала отряд Сірих в цілковитій певности, що тут вона зможе остаточно знищити його, але рішучий відпор Сірих, скоро прийнявших бойовий порядок, і несподівано для ворога кулеметний і гарматний „на картеч“ вогонь з тилу, відкритий надійшовшим зі ст. Киверець бронепотягом, знищили бойовий настрій поляків і вони розбіглись в усі боки, давши на цей день покій Сірим. В цьому бою поляки залишили килька забитих і ранених жовнірів та коней, а крім того Сірі взяли два кулемета і кільки полоненних.

Біля ст. Олика Сірі зустрілись з Житомирською Юнацькою школою, надійшовшою з рівненського напрямку на допомогу Сірим в район Луцька. Начальником цеї школи був ген. штабу полковник Петрів[2]).

Вечером 17 травня отряд Сірих віліславши бронепотяг на ст. Клевань до Житомірської Юнацькой школи відійшов до м. Олики, де виставивши належну охорону заночував.

---

[1]) Зі ст. Олики полковник Ганжа з 10—15 кінноїчиками їздив на ст. Клевань узнати, чи щасливо пройшли обози і доповісти полковникові Петріву про наслідки бою з польською кіннотою. До обозів були відправлені і взяті в полон поляки та захоплені кулемети.

18 травня рано отряд Сірих знову турбує польська кіннота. Сірі відбивши цей наскок відійшли до с. Млинова і зайняли оборону на лінії с. с. Муравиця — Ужинець, захищаючи Дубно від ворожого нападу по шосе з Луцька.

19 травня поляки в силі двох полків кінноти і одного батальйона піхоти повели наступ на Дубно, але, зустрівши і на цей раз рішучий відпор Сірих, примушені були зайняти позицію. Решта дня пройшла в обопільній перестрільці і розвідчих подіях. Тоді сірій кінноті довелось багато працювати на крилах з метою не допустити ворожі роз'їзди в тил свойого розташування і показати ворогу, що Сірі мають багато більше кінноти ніж в дійсности у них є.

В цей час штаб Холмського фронту наказав сотникові Паньківському зібрати всіх сірих старшин та козаків що скупчились в м. Дубно біля обозів і сформувати з них полк. До Дубна прибув також невеличкий відділ 2-ої Козацько-Стрілецької дивізії, відійшовши з рештками Володимиро-Волинської групи після Луцької катастрофи з Торчинського району. З них і тих, що були при обозі 20 травня склався 2-й полк Сірожупанників, рахуючи за 1-й полк отряд Сірих, що бився з ворогом в районі Млинова. Хорунжий Миколаєнко, зібравши всіх гарматчиків сірожупанників, дістав у м. Дубно дві польових гармати і сформував сіру гарматну батарею, яка потім весь час визвольної боротьби, до перехода Збруча 21 листопаду 1920 р. в складі 2-ої Волинської Стрілецької дивізії, поділяла радість і горе Сірих.

20 травня поляки знову пробують перейти в наступ, але зустрівши опір Сірих заспокоюються. По обіді того-ж дня по одержанні наказу Штаба Холмського фронту про відход в район Кремінця Сірі відступили до м. Дубно, вечером пройшли його й розташувались на ночівку в с. Судобичи.

21 травня отряд Сірих полковника Ганжі і 2-й збірний полк Сірожупанників скупчились в районі Кремінця в. с. Білокриниці. Тут остаточно закінчено реорганізацію отряду сірих. Виключно з частин бувшої 1-ої Козацько-Стрілецької дивізії був зформований 1-й полк Сірожупанників — 400 багнетів і 10 кулеметів під керуванням полковника Ганжі,

а переважно з частин бувшої 2-ої Козацько-Стрілецької дивізії 2-й полк Сірожупанників — 150 багнетів і 8 кулеметів під керуванням сотника Паньківського; з усієї-ж уцілівшої кінноти сірожупанників — окрема кінна сотня — 47 шабель під керуванням хорун. Падалки.

В час перебування в Кремінецькому районі було наказано зформувати з решток частин Холмської групи 4 Холмську дивізію в складі 10-го полка Сірожупанників, 11-го Волинського, полка, що мав утворитися з бувшої Волинської дивізії, і сірої гарматної батареї. В керування дивізією вступив полковник Янченко. З частин Північної групи мала зформуватись Північна дивізія під керуванням генштабу генерал-поручника Єрошевича. З цих двох дивізій і Житомирської Юнацької школи була складена Волинська група, командуючим якою був призначений генштабу полковник Петрів.

Завданням Волинської групи було в цей час, коли вся Українська армія була оточена з усіх боків ворогами в районі Кремінець—Броди—Тарнопіль і в невеликому трикутнику Дністер—Збруч, витримуючи й задержуючи сильний натиск ворогів, прикривати праве крило 8-ої Запоріжської дивізії від поляків, а ліве крило корпусу С. С.—від большевиків.

В Кремінецькому районі до складу 1-го полку Сірожупанників був приєднаний 1-й учебний курінь 3-го Херсонського корпусу, трьохсотенного складу, що мав до 70 старшин, 40 підстаршин і 90 козаків. Потім після переформування цей курінь війшов до складу 10-го полку Сірожупанників.

Переформування Сірих відбулось лише 5 червня, адо того часу вони продовжували приймати участь у боях у старому складі.

22 травня Сірожупанники зайняли оборону: 1-й полк проти большевиків на лінії Божа Гора — Хотовка — Онишковці — Столбець — м. Верба — Носовиця — Судобичі—Тартак (більше 30 верст на 500 багнетів і 47 шабель!); штаб полка — в с. Шепетин; гарматна батарея — на північ від кол. Смига; 2-й збірний полк Сірожупанників — на лінії Комнатецької — Комнатки — Комарівки проти поляків; штаб пол-

ка — в с. Савчинці. На схід від Тартака був 28-й кінний Чортомлицький полк полковника Карповича, а на лівому крилі звязку з українськими частинами установити не удалось, бо „Чехо-Український полк", що мав бути в Новому Почаєві не відомо куди відійшов.

Проти Кремінця большевики скупчують сильну групу з Таращанців: 4-й Богунівський, 5-й Таращанський і 6-й Волинський полки в середньому по 1200 багнетів в кожному полку, гарматну бригаду — 18 гармат і кінний полк Чорних Чортів — 600 шабель.

До 3 червня на відтинку 1-го сірого полку ворог провадив досить сильними відділами развідку зі спробами захопити ту чи иншу переправу на р. р. Іква і Тартацька, але ці відділи зустрічаючи опір Сірих кожний раз відходили. Особливо на цей раз багато довелось попрацювати кінноті, підтримуючи звязок між частинами на такому величезному відтинкові фронту і в свою чергу провадячи розвідку в бік ворога. Проти 2-го полку подібніж акції ведуться з боку поляків. 1 — 2 червня перед відтинком 2-го полку ведуться бої між поляками й большевиками; поляки відходять, а на їх місце з'являються большевики. 3-го червня большевики готовляться до рішучого наступу, який розпочали на слідуючий день. 4 червня по обіді отряд сірих, витримавши кілька ворожих атак, відступив з сильними арієргардними боями в районі Кремінця до м. Вишневчик (Вишневець), де Сірі були зведені в один 10-й полк Сірожупанників 4-ої Холмської дивізії під командою полковника Ганжі. Другий полк дивізії — 11-й Волинський мав лише 600 — 700 багнетів без кінноти, а третього полку ще не було. Сіра гарматна батарея стала дивізійною.

II. 10-й ПОЛК СІРОЖУПАННИКІВ.

5 червня реорганізація отряда Сірих в 10-й полк Сірожупанників була закінчена. Полк мав: 600 — 700 багнетів при 15 — 18 кулеметах і 47 шабель та поділявся на два курині (по 4 піших сотні і одній кулеметній в кожному курині), одну кінну сотню, команду звязку й немуштрову команду. Помішником командіра полку був призначений сотник Пань-

ківський, командиром 1-го куріня — поручник Каліновський, а 2-го куріня — сотник Таран.

Того-ж дня полк зайняв оборону по р. Горині на лінії сел Передмирка — Борщемка — Борсуки — Нападівка; гарматна батарея стала на позицію на південь від с. Борсуки. Праворуч в с Дідковцях — 28 кінний полк; (між Нападівкою й Дідковцями прорив більще 10 верст!) Ліворуч займав оборону 11-й Волинський полк, а Житомирська Юнацька школа — одна з кращих частин групи була в резерві.

З 5 до 10 червня на фронті з початку спокійно, а потім розвідчі події.

10 червня большевики переважаючими силами своїх кращих таращанских частин повели наступ, направивши головні удари на відтинок фронту 11-го Волинського полку біля м. Вишневець і на Борсуки. Перед Борсуками Сірі відбили дві сильних атаки ворога, а в селі від ворожого гарматного вогню загорілось кілька хат. Останне так роздратувало вороже настроених до „Петлюрівців" селян, що вони почали зі зброєю вимагати від Сірих негайно забратись із села і зняти гарматну батарею, зхопили трьох козаків і вкинули в огонь. 11-й Волинський полк збитий большевиками зі своїх позиції відійшов на лінію сел Доманівка—Бережанка. 2-й курінь 10 полку відходить до с. Волиця, де по р. Жирак займає оборону, а 1-й курінь, давши бій під Ланівцями, відходить до Оришковець і займає оборону на північний захід від них і до Волиці.

11 червня 11-й полк, не повідомивши 2-й курінь сірих, відійшов до Білозерки, де вступив у бій з большевицькою кіннотою, що проскочила туди і розпочала грабувати обоз 11-го полку. Користаючись цим полк большевиків зайняв Доманівку і звідси несполівано наскочив на 2-й Сірий курінь з тилу. Оточені з усіх боків ворогом сірі оборонялись як льви, що викликало подив, навіть селян, не давших потім большевикам добити ранених сірожупанників. Багато старшин і козазів було забито й ранено. Командір куріня сотник Таран і командір сотні хорунжий Безверхий залишились тяжко раненими. Тільки невелика частина 2-го куріня про-

рвалась до 1-го, з яким до вечера відходить до Білозерки і переходить на ніч в с. Шубино.

12 червня Волинській групі наказано відійти на р. Случ і на цій лінії затримувати ворога. 10-й полк Сірожупанників проходить с. Авратин, мешканці яхого, маючи захованими кулемети і рушниці, душе ворожо зустрічають прибуваючі українські частини й заявляють, що вони не допустять боя в свойому районі, а тим більше виставити гармати. Звідси 10-й полк вирушив до м. Базалії, куди прибув у ночі.

13 червня полк прибуває в район Маначина, де й займає оборону по річці, озерах і ставках біля Маначина — Бабієвки. Ліворуч в районі Базалії — Північна дивізія.

З 13 до 18 червня на фронті Сірих, крім розвідчих подій, спокійно: большевики скупчують на фронті Волинської групи значні сили: три полка Таращанців — 3500 багнетів, кінний полк імени Троцького — 1000 шабель і кінно-гарматний дивізіон — 6 гармат.

В Маначині полк, замісць захворівшого полковника Ганжі, прийняв старшина Багачів. В полку після знищення большевиками 2-го куріня залишилось тільки 400 багнетів і 38 шабель. Починаючи з Луцька безупинні бої, переходи, вороже відношення селян страшенно знесилило Сірожупанників. Вони стали небоєздатні.

18 червня сильний удар большевиків біля м. Базалії прорвав фронт Північної дивізії, яка відходить на південний схід. 10-й полк також відходить і займає оборону на лінії с. с. Порохня—Войтовці—Писарівка; праворуч в с. Зеленому—11-й полк. На фронті спокійно.

19 червня розвідчі події. Правіше натиск большевиків. Один Курінь Неміровського полку Північної дивізії перейшов до большевиків, що ще більше пригнобило моральний стан козаків, а ворогові виявило сили Волинськой групи.

20 червня 10-й полк змінив з позицій 2-й кінний Лубенський полк („червоноштанників“) сотника Бориса. 4-а Холмська дивізія вирушила до Кузьміна, куди прибула о 23 годині в ночі.

21 червня 10 і 12-й полки переходять до с. Соломно де дивізія мала поповнитись мобілізованими, привести себе до порядку й відпочити. Але ніяких мобілізованих не прибуло, а відпочивати довго не довелось.

27 червня кіннота Сірожупанників відправляється до Авратина, де обезброює селян, взявши у них 4 кулемета і 270 рушниць.[1])

29 червня Холмській дивізії наказано змінити частину корпусу С. С. в районі м. Базалії.

В ніч з 30 червня на 1 липня Сірожупанники займають оборону по р. Случу на лінії Чухелі—Нова Гребля — Базалія; праворуч—11-й полк, якому за браком своєї кінноти не удалось налагодити звязок з лівим крилом С. С.

2 липня большевики роблять наступ з Білозерського напрямку на Базалію, але вони були відбиті. Тоді ворог, користуючи невеликим проривом між 11 полком і С. С., зробив рішучий удар в праве крило 11-го полка і змяв його.

3-го липня 10 полк відходить в район Купеля, де займає оборону на північ від с. Левковці до перехрестка дорог Холодець—Авратин і Чухелі—Ланки, а 11 полк — на північ від Собковець; Ліворуч—2-й кін. Лубенський полк.

4 липня Сірожупанники з Лубенцями роблять наступ на Чухелі, але відбиті значними силами ворога відійшли на старі позиції.

5 липня большевики роблять сильний удар на Собковці і збивають з позиції 11-й полк. 10-й полк відходить і займає оборону на бургах на північний схід від Холодця, а Лубенці на західну північ від Холодця. Большевики з Левковець, прорвавшись між Лубенцями и Сірожупанниками, вриваються в с. Холодець, де захоплюють в полон до 40 сірижупанників з командіром куріня хорун. Наконечним, яких пізніше всіх розстіляли. Другою колоною кінноти з Собковець ворог влетів в м Купель. Це так вплинуло на Холмську дивізію, що вона розпорошившись відійшла ріжними

[1]) Наказано було обезброїти бандитський курінь під назвою „Нежурись", що склався з дезертирів української, польської і большевицької армій, але такого куріня в Авратині не оказалось.

шляхами до м. Немирінці, де й зібралась до купи о 18 годині вечера. На ніч кіннота сірожупанників займає охорону перед Немиринцями, кіннота юнацької школи — перед Жучківці—Гильотинці, а піхота Холмської дивізії відходить до Кузьміна, піхота юнацької школи в с. Матвійковці.

6 липня рано Холмська дивізія відходить до с. Бедриковець. 10-й полк займає оборону на північ Бедриковець на лінії перехрестків; на сході дороги Кузьмин—Бедриковці, а на заході дороги Кузьмин—Лисоводи; 11 полк проти с. Порічче. В цей день в м. Кузмині була ярмарка, завдяки чому рух на шляхах був великий. Большевики непомітно для Сірих скупчують в лісу, що на схід від с. Гречани, до 300 шабель і підвозять 4 гармати та установлюють їх за фольварком на південному узліссю. Кіннота сірожупанників находилась на лівому крилі, а Лубенці були в с. Баковцях.

В полуднє большевицька піхота в білих селянських сорочках по дорозі з Кузьмина на 11 підводах і по дорозі з Хміьовки на 15 — 20 підводах підїхала до перехрестка. Тут несподівано для Сірих, скоро розсипавшись в лаву, ворог відкрив рушничний і кулеметний вогонь. Сірі обурен такою хитрістю ворога кидаються в атаку на большевицьку піхоти, але несподіваний ворожий гарматний вогонь і появлення кінноти примусили Сірих спасатись. Холмська дивізія відходить в район Городка.

До 17 годин тогож дня 10-й полк став для оборони на північ від Городка від Тростянець до с. Кремінного, а 11-й полк — на схід від Тростянець по дорозі Городок — Ярмолинці до с. Вищинці. О 20 годині Таращанці перейшли в наступ і нащупавши слабіще місце на досить великому відтинку фронту 11-го полку роблять прорив, збивають полк з позицій і вночи займають місто Городок. 10-й полк відступив до с. Лисовід, а 11-й—до с. Яромирки.

7 липня 10-й полк зайняв оборону на схід від Лисовід від перехрестка залізниці з шосе і до дороги Лисоводи—Кузьмин, 11-й полк — на схід від названого перехрестка по залізниці до моста на р. Смотрич; на схід від р. Смотрича—Північна дивізія, а лівіше 10-го полка — 2-й кін. Лубен-

ський полк. Цей і слідуючий день пройшли спокійно. Кіннота провадить розвідчу діялність.

9 липня на розсвіті Північна дивізія просовується вперед в район Поріччя. 10-й полк з Лисоводів, а 11-й полк з Пиршанівки роблять наступ в напрямку Бедриковець. Кіннота Північної дивізії і Сірожупанників, перша зі сходу, а друга з заходу вскочила в м. Городок. Большевики, не сподіваючись цього, заметушились і після невеликого опору спішно відійшли на північ. Тут Північна дивізія взяла в полон 120 большевиків і відбила у ворога 20 кулеметів, 18 ящиків з гарматними набоями та багато військового майна. Ополудні, коли Сіра кіннота з 3 кулеметними повозками спокійно відпочивала на фольварку біля Городка на західному березі р Смотрича, місто займає полк большевиків, який надійшов з напрямку Ярмолинець поза тилом Північної дивізії. Большевики кинулись до фольварку, де Сірі від несподіванки ледве не покинули кулеметів. Тут відзначилась дружина командіра кулеметної сотні хорун. Стельмаха, яка з кулеметом відбила першу ворожу атаку. Це зробило на козаків вплив, вони скоро прийшли до порядку і з боєм відступили на правому крилі відходившого на південь 11-го полку; 10-й полк відходив лівіше на Лисоводи.

У цей час підійшла на допомогу юнацька школа, з якою Холмська дивізія вибила большевиків і зайняла Городок, але вечером під натиском значно переважаючих сил ворога Сірі і Волинці відійшли на старі позиції.

10-го липня большевики ведуть обхід кіннотою лівого крила і займають Кутковці, а праворуч роблять прорив і захоплюють м. Купін. 10-му полкові наказано перейти в Гирсовку й, з'єднавшись з 11-м полком, вибити ворога з Купіна, що того-ж дня було зроблено. Тут, установивши звязок з Північною дивізією, Холмська дивізія займає оборону на північ від Купіна і по дорозі на Яромирку.

11 липня — розвідчі події. У ніч на 12 липня Північна дивізія проходить вперед на північ від шосе Ярмолинці — Городок, а Холмська дивізія проходить через Яромирку в район Лисоводів. О 3-й годині ночі 12-VII роспочався

наступ на Городок, який і був зайнятий з заходу Холмською, а зі сходу Північною дивізією.

12 липня частина, підійшовших у цей район Червоних Мад'яр займає Кутковці, а друга частина допомагає Таращанцям вибити українські частини з Городка. Холмська дивізія відходить на південь від Купіна і зупиняється для оборони: 10-й полк — на лінії с Сироватинці — фол. Вербична, а 11-й полк — на північ від с. Скинча до р. Смотрича.

13 липня, крім розвідчих подій, спокійно.

14 липня Таращанці і Червоні Мадяри роблять сильний натиск на всьому фронті, що примушує Холмську дивізію відійти в район Вишневчика. 10-й полк займає місток на шляху Вишневчик — Купін та північне узлісся до Свирковців, а 11-й полк — праворуч на лінії слобідки Скипецької до р. Смотрича.

15 липня большевики на фронті 11-го полку лісами й ярами пробираються в тил, а з фронту роблять сильний натиск. Одній сотні піхоти і кінноті 10-го полку наказано допомогти 11-му полкові. Тоді большевики атакували решту 10-го полку й збили його; він відійшов до Юрковець. Ворог займає Вишневчик, а 11-й полк з частиною 10-го полку відходить до с. Мар'янівки. Тут вночі Сірожупанники зібрались до купи.

16 липня рано 10-й полк відходить в Слобідку на північ від с. Чорного, а 11-й полк — в слоб. Смотричевську. В ніч на 17-VII большевики роблять напад на с. Чорне, але Сірі їх відбили. Вони відійшли та не на довго.

17 липня рано від 10-го полку Сірожупанників висилается в глубокий тил ворога роз'їзд з 5 кіннотчиків під командою хорун. Падалки з метою узнати, що там діється і які сили має ворог в резерві. Роз'їзд з с. Чорного ярами і лісом пробирається в Ямпольчик, а звідти через Чемерівці заскочив у Кутківці, де захопив 12 підвод большевицького обозу з кухнями і до полудня 18-VII перепровадив його до Ямпольчика. Тут обозні коні зтомлені великим переходом не змогли продовжувати руху і їм на майдані був данний відпочинок. Большевики, узнавши про таку зуфалість роз'їзда

Сірожупанників, надіслали кінну сотню нагнати роз'їзд і відбити свій обоз. В Ямпольчику ворожа кіннота оточила роз'їзд хорун. Падалки і взяла його в полон. Полоненних Сірих переслали до штабу дивізії в Бедриковці, де їх приговорили до смертної кари. Хорун. Падалка з одним казаком 20-VII втік і приєднався до 10 полка, а решту казаків большевики разстріляли.

17 липня по обіді большевики переважаючими силами примусили Холмську дивізію відійти на лінію села Білого.

У цей час на Поділля перейшла Українська Галицька армія і кілька днів відпочивала. Вістка про прибуття Галичан зробила гарний вплив на козаків; настрій став чудовий; почуваючи силу за плечима, кожний готовий був битись хоч із самим чортом.

20 липня на фронт Холмської дивізії прибула 7-а Галицька бригада і, перейшовши в наступ, відбирає у ворога с. Чорне і м. Смотрич. Большевики після впертого опору відходять на північ.

21 липня 7 Галицька бригада з невеликим боєм займає Вишневчик, а Холмська дивізія слідує в складі головних сил бригади. Помітно, що у ворога настрій „відступательний".

22 липня 7 бригада займає Купін, Городок, Бедриковці, а Холмська дивізія—Яромирку, Лисоводи, Кремінне. Большевики поспішно відступають.

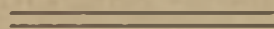
23 липня Холмська дивізія проходить через Тульчинці, Хептинці в Куманів, а 7 бригада по шосе через Кузьмин у Немиринці. По дорозі тільки сутички з кінними роз'їздами.

24 липня Холмська дивізія через Соломну, Курпики приходить у Маначин, а 7 бригада займає Писарівку — Войтовці — Зелене.

25 липня 7 бригада займає м. Купель. Холмську дивізію в Маначині зміняє 2-й кінний Лубенський полк. Дивізії наказано відійти в резерв до с.с. Писарівки і Войтовець. Стан частин дивізії був надзвичайно тяжкий: 10-й полк ледве нараховував 250 багнетів і 30 шабель, а 11-й полк — до 300 багнетів. У жорстоких боях з большевиками полки втратили більше половини свойого складу. Стомлені до краю козаки

були обдерті й майже босі. Один тільки погляд на зовнішній вигляд цих сірих стрільців викликав подив, як у них хватало сил витримати довгу й тяжку боротьбу з ворогом, мавшим в 5, а иноді 10 раз більше багнетів, і підбадьореним своїми успіхами. Тут тільки Сірі вперше спокійно і вільно віддихнули, радіючи, що їх праця не залишилась без наслідків — ворог переможений і тікає. Тільки спогад про загинувших кращих бойових товаришів обгортав сумом чоло кожного Сірожупанника і викликав бажання ще раз відплатити за їх смерть ворогам Самостійної України.

(Закінчення в наступній книжці).

БОРИС МОНКЕВИЧ.

сотник.

Слідами запорожців.

„Я ще чую крик загибаючих батальйонів“.

Тувім.

Осінь 1918 року була суха і тепла. Нічого не віщувало зміни в спокійнім наладгоженім житті людини.

Україна під охороною німецьких багнетів наче забула про страхіття першого большевицького пануваня.

В той час Окрема Запорожська дивізія стояла в найдальшому північному закуткові України. Був це Старобільській повіт на Харківщині, який північною своєю гряницею лучиться з Вороніжчиною.

По своїй природі цей повіт дуже ріжниться від решти просторів України. Одноманітний степ з рідко роскинутими, але надзвичай довгими селами, без лісів і садів, що так чарують людське око в решті Харківщини.

Пам'ятаю одне село яке тягнеться 20 верст.

Немає тут широких моговодних річок, або глибоких ровів, та горбів. Навіть козацьких могил немає в Старобільщині. Одні деревляні вітраки стирчать на синіх обріях. Земня черноземна і родить добре.

Люд темний затурканий.

Відсутність шосових доріг і залізниці робить цей край ще більш глухим, ще більш одірванним від решти України.

Тут од червня місяця Окрема Запорожська дивізія, що була переформована з Окремого Запорожського корпусу, займала демаркаційну лінію на протязі ста верст по фронту.

Віддалена на 100 верст від найближчої залізничної станції Сватово, дивізія була як би відірвана від цілого культурного світу і здавалося, що усі про неї забули і вона істнує дякуючи якомусь непорозумінню.

Єдина військова частина, що винесла на собі увесь тягар боротьби за визволення батьківщини від північних орд, тепер була забута і закинута в найдальший і найглухший куток України.

Наш 4-й Запорожський гетьмана Богдана Хмельницького піший полк стояв в середині загального відтінку демаркаційної лінії. Штаб його містився в с. Олександрівка, а головні сили в м. Ровеньки. В Олександрівці рівнож стояла кінно-горна батарея полковника Алмазова.

Демаркаційна лінія йшла по річці Айдар, за котрою тягнулась невтральна зона в 10 верст широка. На ліво по фронту був росташований 3-й Гайдамацький піший полк з одною батареєю, а на право 1-й Запорожський імені гетьмана Дорошенка піший полк.

2-й Запоріжський піший полк ще літом був виділенний і перекинутий разом з батареєю Лощенка на Чернигівщину, де він теж стояв на демаркаційній лінії.

Сумні відомости прийшли внедовзі до нас від 2-го полку: На відтінок першого куріня напали несподівано большевики. Багато старшин і козаків полягло обороняючись. Командір цього куріня легендарно-хоробрий сотник Зелінський був ранений у цьому бою і немаючи змоги відступати, поклав на груди ручну гранату і розірвав себе на кавалки. Так загинув герой кримського походу Болбочана. Тодіж загинули сотники Мартинюк і Гоженко.

На відтинкові нашого полку теж був зроблений несподіваний напад большевицьких банд, але був відбитий підоспівшими резервами. Забитих було кільканадцать козаків.

І це було в той час, коли в Київі провадилися мирові переговори з большевицькою делегацією на чолі з Раковським.

Літо минуло, наступила осінь і дивізія начала готуватись до зимування на демаркаційній лінії. На фронті копалися окопи і будувалися землянки для застав. Збільшувалася телефонна сіть по фронту і з штабом. Штаб дивізії, який стояв в с. Білокуракино почав будовати постійну телефонну лінію на слупах, для звязку зі штабом нашого полку

Життя наше текло одноманітно і ніхто не передчував, що великі події незабаром.

Була середина листопаду 1918 року, коли почали приходить до нас відомости про успіх Антанти і капітуляцію німців на західньому фронті. Ходили версії про гиганти танки, про ультрафіолетові проміння, про неймовірну техніку військ Антанти, яка спричинилася до їхньої перемоги.

Монолітна могутність німецької стихії, в яку ми так вірили, якою нас загіпнотизували німці, як дим розвіялась.

Колиж появилися чутки про евакуацію німецької армії з України, перед нами одразу стала вся трагедія нашого положення. Тільки Запорожці, які стояли на кордонах України розуміли, що значило оголення тисячеверстного фронту. Большевики, які не рахуючись з міжнароднім правом навіть під час мирових переговорів Раковського з нашою делегацією в Київі, робили напади на росташовання наших військ, чиж могли вони залишатись на своїх місцях, коли гряниці України будуть стоята отвором.
Було ясно, що з відходом німців північні орди знову посунуть на Україну.

Але не вірилося цьому. Нам одірваним від центру здавалося, що усі сили нашої держави булуть звернені на захист цих гряниць, що найкращі люде, найздібніщі таланти і найбільші опозиціонери з'єднаються в цей грізний час для одної спільної боротьби, для рятування молодої держави від загибелі.

6 грудня було наше полкове свято. Св. Микола був нашим патроном. І ми почали готуватися до цього свята.

Мимоволі старі богданівці споминали, як рік тому вони зустрічали це свято. Золотоверхий Київ. Чотирі тисячі сердюків богданівців стоять у мовчазних шерегах вишикуваних у каре на Софійській площі. Червоніють верхами і блищать золотими шнурами високі чорні сердюцькі шапки. Відправили молебень. Задзвонили дзвони св. Софії, загреміла оркестра. Представники Уряду і Генералітет обходять шереги і дякують перший полк, піонерів українського війська за відданність батьківщині.

Пролунала команда і сотні виблискуючи щитиною багнетів, пройшли церемоніяльним маршем.

А сьогодня закинуті в найдальший закуток України. відрізані від культурного світу, вічно в трівозі і в напруженню несли свою службу забуті богданівці.

Великі зміни сталися за останній час серед війська запорожського. Інтриги, які провадились у Києві проти запорожського корпусу, мало не погубили його остаточно. Тілько дякуючи військовому міністрові Рогозі, та генералові Прісовському корпус не розформовано, а переформовано в дивізію. Але отаман Натієв командір корпусу був усунений, а на його місце призначений генеральний-хорунжій Бончковський.

Бончковський рішив прибрати цілу дивізію до рук і найбільшу увагу звернув на Богданівський полк. Його він рахував найбільш революційним і найбільш небезпечним. Першим кроком з його боку це було звільнення к-ра Богданівського полку полковника Шаповала Олександра.

Полковник Шаповал вивів полк з Київа і командував ним цілий час боротьби з большевиками. Талановитий промовець і великій патріот Шаповал був популярною особою в корпусі і може тому його хотів позбутися генеральний хорунжий Бончковський.

Новим командіром Богданівського полку був призначений військовий старшина Лубяницький. Призначений виключно з метою прибрати полк до рук і запровадити в ньому залізну дисципліну, він взявся за це з щирим серцем. Треба признатись, що він мав великі здібности до цього.

Вступив Лубяницький до Запоріжського корпусу ще на весні в Харкові разом зі своїм волонтерським відділом у 2-й Запоріжський полк і відбув цілий Кримський похід під проводом полковника Болбочана.

Пізніше його відділ був влитий у 2-й Запорожский полк, а він призначений командіром сотні.

Людина з залізною волею, невмолимо суворий у службі, і безумовно хоробрий. Росказували про нього, що він два рази був ранений в Європейській війні, і обидва рази своїми-ж солдатами.

В 2-му Запоріжському полку під час варти по полку Лубяницький застрілив старшину за образу його і невиконання наказу, за що навіть одержав подяку в наказі по корпусу.

Вибір Бончковського був як найкращий і Лубяницький вступив у керування полком.

У полку запанувала сувора дисципліна і зразковий порядок, але між командіром полку і його підлеглими бракувало того духового звязку і того обопільного довірря які гармонізують і відношення і саму працю. Всі ненавиділи Лубяницького.

Як зазначив раніше, ми готовилися до зустрічі полкового свята. Мене вибрали господарем по улаштуванню свята. Командір полку асігнував 3.000 карбованців на витрати з крамничних сум.

Поїхали ми, я і хорунжий Винар, до повітового міста Старобільська, яке було в відлеглости 70 верст від штабу нашого полку, по закупи.

Аж дві підводи наладували ми ріжних припасів, з котрих льва доля приходилася на ріжного роду трунки. За 3 дні повернули до полку.

Але надаремне я прикладав усі свої гастрономічні відомости, надаремне настоювалась запіканка, надаремне полкова оркестра розучувала нові танці, — зустрінути свято в такому урочистому вигляді нам не прийшлося.

Внедовзі прийшла відомість, що на Україні вибухло повстання проти тодішнього уряду і гетьмана. Курінь 3-го Гайдамацького полку на чолі з сотником Волохом, тієї-ж ночі вирушив на Білокуракіно, щоби заарештувати генерального хорунжого Бончковського.

Військовий старшина Лубяницький теж злякався пімсти з боку старшин і тієї-ж ночі втік.

Сотник Колісник найбільший опозиціонер і найбільше пошкодований у час Лубяницького, самочинно вступив у керування полком.

Сотника Колісника всі дуже любили і тому ніхто не опротестував його самочинного вступу в керовництво полком, хоча були старші як рангою, так і службою старшини.

Звязок зі штабом дивізії був перерваний; жадних інструкцій не було. Тієї-ж таки ночі був стягнутий полк до Олександрівки. Вушикувалися шереги запорожців у глуху листопадову ніч. Усі ніби прислухалися до чогось грізного, таємного, що посувалося своєю непереможною ходою. Осінній вітер шумів у голих вітах дерев і почуття якогось незрозумілого ляку за майбутність огортало душу. Але різкий голос команди заворушив шерегами і перед нами з'явився новий командир полку сотник Колісник. Гучне „слава" було відповідю на його привіт.

Цей чесний старшина і великій патріот, який пізніше віддав своє життя в обороні батьківщини, не розумів тодішнього моменту, як і шкоди свого чину.

Колісник виголосив коротку промову, яка закінчувалась словами: „Там на Україні повстання проти німців і гетьмана, там Київ обложений, а тому всі підемо на Київ, підемо помагати визволятись нашій столиці з німецького ярма!"

„На Київ, на Київ", прогомоніли шереги. Нікому не хтілося зоставатись надальше в цій Богом забутій дюрі, яку всі лічили своїм засланням за кару. Кому хотілося бути відірванним від цілого світу, коли там відбуваються такі важливі події.

Тієї-ж таки ночі увесь полк вирушив на Білокуракино. По дорозі ми дізналися що генеральний-хорунжий Бончковський утік на Донщину і Волох зі своїм куренем спізнився.

На половині дороги від Білокуракіно, зустрів нас гонець зі штабу дивізії. Вияснилося, що в керування дивізією вступив полковник Сікевич командір Гайдамацького полку, який наказував нашому полкові затриматись у дорозі, а командірові Богданівського полку прибути до штабу.

Колісник з командірами курінів сотником Лазуренком і поручником Жидіком поїхали до штабу.

Полк тим часом росташувався на дорозі і почав чекать повороту командіра.

За дві години вони повернулися. Відомости, які вони привезли, не були приємні і потішаючі. З наказу командуючого лівобережним фронтом полковника Болбочана запорожці

повинні були захищати гряниці на місце німців, які знімалися і від'їзджали в Німеччину.

Про Київ як видно не думали, бо зовнішній ворог вже стояв на порозі України.

У штабі дивізії не погодились, щоби сотник Колісник зостався командіром полку і призначили командіром сотника Лазуренка, а сотника Колісника і сотника Кіріченка його помішниками.

З інформацій в штабі дивізії було відомо, що полковник Болбочан, з 2-м Запоріжським полком ще 17 листопада захопив владу в Харкові в свої руки і зараз викликає до себе кінно-горну батарею Алмазова. Але Болбочан взявши владу в свої руки, першим ділом звернув увагу на східні і північні гряниці України і тому він не викликав запорожців для внутрішньої боротьби, але як певне надійне військо кинув його для оборони гряниць. А було відомо, що німці вже залишають фронт і оголюється наша тисячеверстна гряниця.

Богданівському полкові наказувалося йти на Валуйки для захисту магістралі Валуйки — Куп'янськ.

Дорошенківський полк мусів їхати для захисту магістралі Харків — Білгород.

Гайдамацький полк, якого командіром тепер став сотник Волох, мав грузитись у Сватові й їхати на Попасну і Роз'їздну для оборони Донецького басейну від добровольчої армії.

Але найтяжче завдання одержав Богданівський полк. Щоби дістатись до Валуйок треба було по фронту пройти 130 верст.

Роспочався похід тогож таки дня. Якраз почалися холода, люде мерзли. Майже цілий тиждень йшли цей перехід. Що робилося в тилу, які перспективи чекали Україну і нас, нічого нам не було відомим.

Нарешті полк з обозами вступив до міста Уразова, яке лежало 12 верст від Валуйок.

Тут ми довідались, що м. Валуйки цей гряничний пунк, був уже залишений німцями і його тепер зайняли большевики, про це свідчила маса утікачів, які прибули до Уразово. Німці ще були на двірці в Валуйках і вивозили своє вій-

ськове майно. У Валуйках стояла наша Харківська погранична бригада, а властиво кадр цієї бригади. Несподіване захоплення міста большевиками примусило її втікти залишаючи все своє майно.

На полковій нараді було вирішено, що ніч полк мусить відпочити, а на другий день роспочнеться загальний наступ на місто Валуйки, щоби вибити відтіля большевиків і встановити первісне положення. Склад полку виносив понад 600 чоловік, так що сам по собі він не виявляв великої сили, але завзятістю, відвагою і тим що складався з добровольців він був не аби якою відпорною бойовою одиницею.

І дійсно на другий день розпочався наступ на Валуйки. Піхота і дві кулеметні команди виїхали з Уразова потягом і вигрузились недоїзджаючи однієї версти до Валуйок. Натомість кінна сотня вирушила грунтовим шляхом. Большевики були певні, що з відходом німців, жадних сил Український Уряд не має і тому вони не сподівалися нашого наступу.

По відомостях Валуйки зайняв відділ Сахарова бувшого каторжника. Коло Валуйок ще стояв останній німецький ешелон і німці грузили своє майно.

Наступ роспочався спочатку на залізничний двірець, який захоплено з наскоку. З двірця одразу роспочався раптовий наскок на місто. Большевики з несподіванки виявили малий опір і на протязі однієї години горстка відважних богданівців очистила місто від большевиків.

За Валуйками на північ починалася похила гора і яке було наше здивовання, коли ми побачили, що цілий схил гори був засіяний тисячами утікаючих москалів. Але москалі одразу зорієнтувались, бо тепер як на долоні їм стало видно, що вигнала їх з міста властиво горстка козаків і тому вони розпочали протинаступ. Гармати, які стояли на горі відкрили вогонь по наших лавах, а втікачі завернули назад і стали наступати на заняте нами місто. Обороняти при таких умовах місто було недоцільним і неможливим. Командір полку дав наказ відтягувати наші лави за двірець, а потім на Уразово.

Відкрита боротьба з такою переважаючою кількістю

ворога була неможлива. Мала горстка піхоти без артилерії не могла протиставитись кілька тисячним бандам, яким ще допомагали місцеві збольшевичені елементи.

Ворог не спинився на Валуйках, а розпочав наступ на Уразово.

На вечір полк відійшов на Уразово, де залишились наші обози і штаб полку, а вночі прийшлося відступити на слідуючу ст. Тополі.

Про те, що робилося в запіллі ніхто нічого не знав. Не уявляючи размірів повстання ми надіялися, що нам скоро буде прислана допомога і що всі зусилля цілого краю будуть скеровані проти зовнішніх ворогів. Але чим дальше, то наші надії слабли.

На ст. Тополі з Куп'янська прийшла нам до помочі одна гармата на платформі з паротягом. Цій гарматі ми страшенно обрадовались. Тим часом, зі штабу дивізії передавали, що скоро пришлють нам поповнення з мобілізованих, а до того наказували яко мога триматись.

На другий день після залишення Уразово до штабу полку зголосився парламентер від большевиків. Був це собі звичайний дядько, але надзвичай хитрий. Говорив він по українські від імени українських повстанців, які втікли до Росії з України під час гетьмана. „Ми повстанці, говорив він, дуже жалкуємо, що нам прийшлося вчора битись з вами, але ми не знали що ваше військо — це відділи Петлюри".

Розмова відбувалася в штабі полку.

— „А ви знаєте Петлюру?" запитався сотник Лазуренко.

— „Я бачив як його люде обезброювали державну варту. Це мусить бути наш чоловік, а вас ми уважали за військо гетьманське". Тим часом парламентер зкоса поглядав на наші погони *), які були, яко уніформа запроводжені Гетьманським Урядом і видно було, що він сам не вірить своїм словам.

— „Так чого-ж ви наступаєте на Україну, коли ви бачите в нас своїх людей?" запитався командір полку сотник Лазуренко.

---

[1]) Гетьманські відзнаки запорожський корпус носив аж до арешту полковника Болбочана с. т. до 25 січня 1919 року.

— „Тепер ми припинемо свій наступ, бо пощо нам битись зі своїми“.

— „У такому разі, сказав сотник Лазуренко, ми охоче припинимо збройну боротьбу і залишимося на наших теперішніх позиціях аж до роспорядження з центру. Але вимагаємо і з вашого боку припинення наступних операцій“.

Парламентер на це погоджувався і висловив надію, що більше битись з нами вони не будуть.

Набравши з собою агітаційної літератури, яку нам прислали з штабу дивізії, парламентер пішов.

Про цей випадок було сповіщено штаб дивізії і відтіля одержано інструкції всякими силами стрімувати большевиків, чи то зброєю, чи то локальними переговорами. Але наслідку від переговорів з парламентером не було жадного, бо ворог ще тієї ночі попровадив наступ великими силами на наші слабі застави і полк знов мусів відступити.

Тим часом поповнення для полку не приходило. Прийшли перші відомости, що в Київ вступила Директорія, але на правобережу повстання продовжується, німці обезброюються, фронт оголюється.

Це обезбреєння німців відбилося фатально на тих українських частинах, які в той час обороняли границі України. З наказу головної німецької команди почали обезброюватись українські відділи в тих місцевостях, де німці були в переважаючій більшости.

Внедовзі полк наш відійшов на ст. Двурічную, а обози стали в повітовому місті Куп'янську. У Куп'янську в той час ще стояло три батальйони німецької піхоти і полк кінноти. Німці тут обезброїли наші обози і господарчі частини і почали забірати майно. Сотник Лазуренко поїхав до начальника німецької залоги щоби порозумітись у справі цього випадку. Начальник залоги коли довідався, що цей обоз належить до того полку, який так бравуро захопив м. Валуйки, чого свідками були німці, наказав негайно повернути зброю і майно і дуже вибачався за таке непорозуміння.

На другий день німці залишили Куп'янск і оборона перейшла цілковито до наших рук.

Куп'янськ як повітове місто досить велике і залюднене. Великий залізничний вузол і станція де перехрещуються три шляхи Харків — Попасна, Валуйки — Харків і Білгород — Попасна, від міста відлеглий на три верстви.

У Куп'янську большевики прислали нам по телеграфу запрошення на переговори, на що зараз одержали нашу згоду. Місцем переговорів була вибрана нейтральна станція в росположенню наших позицій. Навчені попереднім досвідом старшини, які їхали на переговори, прийняли більш менш демократичний вигляд. Призначені на переговори були хорунжий Міщенко і хорунжий Буасло. Вдягнувши селянські кожухи, високі смушкові шапки і підперезавшись кройкою поїхали вони паротягом на переговори. Дерективи були їм дані усяким способом осягнути замирення, яке нам було потрібне для організації оборони.

Зима була вже вполні. Випав досить глибокій сніг і стояли сильні морози.

За дві годині повернули наші делегати і привезли з собою акт замирення, підписаний делегатами обох сторін. В акті говорилося про те, що до безпосереднього порозуміння Українського Уряду з Урядом Р. С. Ф. Р., усякі акції на нашому фронті устають, при чому визначалася демаркаційна зона.

Але з боку большевиків був це тільки підступ, бо вони тієї таки-ж ночі несподівано повели наступ на наші неприготовані позицій і примусили нас залишити Куп'янськ і ст. Двурічную. Багато козаків попало в полон. З моєї сотні попало 3 козаки, які вартували на телеграфі в Куп'янську.

Становище було розпачливе. Крок за кроком віддавалися рідні терени на поталу ворогів і не було надії з такою малою горсткою людей перешкодити цьому.

Зі штабу дивізії повідомляли, що до м. Волчанська, яке лежало на одній лінії по фронту з Куп'янськом, прибув піший українській полк імени Кармелюка під командою полковника Троцького. Але з залишенням нами Куп'янська мусів і цей полк залишити Волчанськ. Прибув цей полк пішим порядком з Харкова і пізніше був втілений до запоріжського корпусу.

Наш полк з приводу несподіваного наскоку большевиків на Куп'янськ не міг відступити в бік Харкова, бо шлях до нього було перетято ворогом. Залишився тільки шлях на Попасну — Роз'їздну де в той час оперував 3-й Гайдамацький полк, захищаючи Донецький басейн від добровольчої армії.

Відступили ми на станцію Козeмовку. В ночі випав глибокий сніг і потяги загрузли в ньому. Почали одкопувати і прочищати шлях зганяючи селян з околишних сіл.

На ранок прибув оден мій козак Слюсаренко, який утік з полону. Розказував він жахливі річі. Захопили їх під час варти на телеграфі, роздягли до гола і довго знущалися над ними. Пізніше повели на ростріл. Випровадили їх за місто під зелізничний міст, де мала відбутися екзекуція. В той час падав сніг, ніч була темна. Коли-ж поставили їх уряд під мостом і почали готуватись до стрілу, в той мент Слюсаренко кинувся до втечі і дякуючи тому що був голий, одразу зник у білій млі падаючого снігу. У слід йому було послано кілька стрілів, але до нього не трафили. Цілу годину голий біг він через поле навмання, аж натрафив на якесь село. Застукав дріжачими руками до першої хати, але господар подивився через вікно і побачивши голого чоловіка з переляку сховався і не хтів його впустити. Так кілька хат перейшов Слюсаренко заким його впустили до середини.

Добрі і сердечні господарі запропонували йому заховатися у них, але Слюсаренко просив тільки якоїсь одежі щоби можно було тікати дальше. Одежі лишньої не було, натомість йому з мішка зробили сорочку вирізавши три дюрі для голови і рук і пришили рукави. Ноги обмотали ганчірками, а голову завязали хусткою. В такому вигляді на ранок Слюсаренко прибув у полк.

Ноги і руки у нього були зовсім обморожені, так що його прийшлося відправити до шпиталю. Шість місяців пізніше він повернувся до полку зовсім здоровим. Дійсно мав залізне здоровля.

Оборонятись на лінії Куп'янск — Попасна не було жадної рації і тому штаб дивізії наказав нашому полкові

через Попасну на Харків — Чугуїв переїхати навколо для захисту Харкова з боку Куп'янська.

В районі Попасної і Роз'їздної панувала диктаторська влада Волоха, командіра Гайдамацького полку, який почав обезброювати німців. Ще на ст. Сватово курінь гайдамаків попав на дві сотні німців, які стояли там залогою. Німці відбили напад, але самі вже не могли пробитися до залізничного двірця і тому вони знялися і подалися навмання на захід.

У Попасній і Роз'їздній Волох обезброїв 1000 німців і тримав їх арештованими. Тут він довідався, що німці в Бахмуті мають 40.000 рушниць і 50 гармат, якими наладували два великих потяги, котрі вони мали замір продати добровольчій армії. Волох післав німцям у Бахмут ультиматум, що коли вони на протязі двох днів не пришлють цих потягів у Роз'їздну, то він тисячу німців, які у нього знаходяться обезброєні, усіх до одного переріже. В мент прибуття Богданівського полку в Роз'їздну, якраз німці привезли ці два потяги зі зброєю і гарматами.

Не затримуючись довго в Донецькому басейні наш полк вирушив на Харків, а відтілля під Куп'янськ.

Під час цього нашого переїзду ми бачили як життія громадське і державне мало тіж самі форми, що й за часів Керенського. Брак авторитету влади, сваволя, безкарна протидержавна агітація темних елементів, брак національного почуття.

Донецький басейн робив імпозантне врожіння. Велитенські фабрики, заводи, вугляні копальні. Все це так упорядковане і пристосоване до життя робітників. Гімназії, школи, шпиталі. Кожна станція де ми проїжджали робила враження великого міста.

Найбільше мене вразило те, що діти які їхали до дому з гімназії в Роз'їздній до слідуючих станцій, співали чудових українських пісень і всі без винятку говорили по вкраїнські. Як я довідався їх гімназія була українська, як і більшість гімназій басейну. Дивлячись на цих дітей, мимоволі насувалась думка, що майбутність України запевнена, але су-

частність була роспачливим контрастом. 500 чоловік захищало кількасотверстні кордони і мільйони населення від наїзду північних варварів.

Але байдужість народу була зрозуміла, бо його ніхто не вчив обовязкам перед батьківщиною, ніхто не плекав у ньому того дорогого, кришталевого почуття, яке називається любовю до рідного краю. Для нього було дивним, і навіть смішним бачити, як горстка героїв сходила кров'ю во ім'я якихось незрозумілих ідей. Треба багато часу, багато нелюдської енергії, щоби виховати нарід до самопожертви, до боротьби за свою батьківщину.

Пригадуються безсмертні слова Сократа: „Батьківщина повинна бути для тебе дорожче матері і батька, і якіб жорстокости, якіб несправедливости вона не чинила по відношенню до нас, ми повинні витримати їх і невишукувати способів ухилитися від неї..." Але тепер ці слова видавалися парадоксом... У Харкові ми довідались, що німці обезброїли і розігнали наш штаб дивізії. Хотіли розброїти та арештувати штаб командуючого Лівобережним фронтом разом з полковником Болбочаном, але він завчасу залишив місто.

Тим часом німці почали продавати большевикам ріжне техничне та військове майно. Запорожські частини в цьому їм перешкоджали і з приводу цього витворився конфлікт. Німці поставили вимогу, щоби українські частини вийшли з Харкова і цю вимогу прийшлося вдовольнити вивівши полки Запорожського корпусу на ст. Ковяги.

З наказу командуючого Лівобережним фронтом полковника Болбочана почав формуватись новий штаб дивізії. Командиром дивізії був призначенний командір Дорошенківського полку полковник Загродський. В штабі дивізії нам було обіцяно вскорому часі поповнення і одяг.

Новий фронт наш проходив за ст. Бурлуцькою і полк проїхавши через Чугуїв, зайняв позиції. Большевики трималися пасивно, але й ми з малими силами наступу робити не могли. Минуло кілько день, я був у штабі полку коли це як бомба влітає наш телеграфист, який вартував на станції і задихавшись підійшов до командіра полку.

— „Що большевики", спокойно запитав сотник Лазу-

ренко. Решта старшин байдуже дивилася на стурбованного козака.

— „Ні, поповнення їде для нас“, відповів телеграфист і протянув телеграму Командіру полку.

— „Що... поповнення,... коли... де“, як один зірвалися усі старшини на ноги і обличчя їх засвітилися дитячими радощами. „Окремим ешелоном сьогодні відправлено вам 1000 козаків і 20 старшин, мобілізованних з Полтавщини. Приготовити для них харчі і помешкання“, прочитав півголосом командір полку телеграму з штабу дивізії. —„Негайно скликать усіх вільних старшин до мене!“ крикнув він до вістового.

Не пройшло і півгодини, як старшини вже одержали інструкції до прийому мобілізованних.

Під вечір приїхав ешелон і козаки одразу були розбиті по сотнях.

Правда мобілізовані був елемент не надійний і на нього покладатися вповні не можна, але була надія, що при участи старих козаків-добровольців з них з часом виробиться бойовий матеріял.

Мобілізовані старшини в переважности були інженери, агрономи, учителі. але всі українці й елемент надійний.

Настрій у всіх піднявся, люди повисилішали. На другій же день большевики перервали свою пасивність і розпочали наступ, але зустрілися з нашим контр-наступом.

1-й курінь під проводом сотника Кіріченка відігнав большевиків аж під Змієвськ, забіраючи в полон до півсотні большевиків і одного комісара. Комісар був розстрілянний, а полонені відправлені в запілля.

Положення на нашому фронті зміцнилося і наш штаб мав замір провадити дальший наступ для захоплення Куп'янська, коли це зі штабу дивізії прийшов новий наказ.

Нашому полкові наказувалося відійти для відпочину і реорганізації в м. Чугуїв, де росташуватись у Чугуївській юнацькій школі.

Змінити нас на позиції мав Наливайківський полк.

У цей час 2-й Запоріжський полк розвернувся в 2-гу Запорожську дивізію.

У склад цієї дивізії війшли слідуючі полки:

1-й піший Республіканський полк,
2-й піший Мазепинський полк,
3-й піший Наливайківський полк,
4-й піший Богунівський полк.

Поповнились вони мобілізованними з Харківщини. Але в цілому Запоріжському корпусі бракувало кінноти. Гордієнківський кінний полк був розформованний ще за гетьманату і тепер при піших полках було тільки по одній кінній сотні.

Гарматних частин теж було мало і на нашому відтінкові була всього одна гармата під керуванням хорунжого Гришка.

Наказ про майбутній відпочинок всіх дуже обрадував, бо полк цілий місяць без перестанку був у боях, а мобілізовані потрібували певного часу для підготовки і муштри.

На другий день прибув Наливайковський полк і наші ешелони від'їхали в Чугуїв.

Було це в початках січня місяця 1919 року.

До Чугуїва ми прибули вечером і цілу ніч вигружались з ешелонів.

На рано розташувалися в помешканнях юнацької школи. Коні, обози умістилися в шкільному манежі. Але не пройшло й години, як був одержаний зі штабу дивізії новий наказ грузитись у потяги і їхати негайно до Харкова.

Знову началась погрузка людей і коней. Тогож таки дня ешелони наші прибули до Харкова і тут ми довідались про причину нашого від'їзду з Чугуєва.

Довідалися ми тут про досить сумну і трагичну річ. Дорошенківський полк, який тримав фронт і обороняв Харків з боку Білгорода, був розбитий переважаючими силами ворога, а оден курінь цілковито знищенний. Полком тоді командував сотник Літвиненко.

Старшини Дорошенківського полку пізніше оповідали, що під Білгородом большевики впровадили в бій велику кількість артилерії, що інтернаціональні полки совітської піхоти хмарами лізли на наші лави. У переважности наступали китайські відділи. Кільканадцать старшин і кількасот козаків залишилось на полі бою. Наслідком цього Дорошен-

ківський полк мусів з боєм відступати на Харків. Відомість про тяжкі втрати дорошенківців, зробила в нашім полку гнітюче враження і ще раз усіх переконала, як малими були наші сили, щоби ставити чоло ворогові.

Правда, Дорошенківський полк тоді одержав уже поповнення, але очевидний брак артилерії і кінноти не давав надій на успішний стротив ворогові. З Харкова Богданівський полк був направленний тогож таки дня в Мерефу.

Мерефа, місце уродження кошового Сірка, є типовим лівобережним містом. Тут у районі залізничної станції знаходились велитенські інтендантські, артилерійські та інженерні склади. Ці склади постачали в час Європейськоі війни два виликих фронти: румунський і південно-західній.

Можно уявити собі, яка колосальна кількість майна в той час знаходилася в тих складах. Це були міліардові багацтва. Два дні грузили козаки ріжне військове майно в ешелони. Але щоби вивезти усе це майно треба було десятки тисяч потягів. Від однієї думки, що все це може прийдеться залишати, робилося моторошно.

7 січня був залишенний Харків. Дорошенківці і 2 дивізія відійшли на Люботим. Таким чином утворився фронт по лінії Мерефа—Лоботин—Суми.

Але всіх непокоїла доля Гайдамацького полку, який, як видно, був відрізаний на Попасній, хоча завчасу достав наказ про відступ на Харків. З залишенням Харкова всяка надія на прилучення гайдамаків до корпусу була втрачена. Але велике було здивовання, коли на другий день по залишенню Харкова ешелони гайдамаків прорвалися чере зайняте ворогом місто і блискавково в'їхали через Нову Баварію до Люботина.

Радости не було кінця, бо гайдамаки становили досить поважну бойову силу в корпусі.

У той же день Гайдамацький полк з Люботина через Мерефу проїхав на Лозову.

У цей час банди Махна, які пустошили Катеринославщину, захопили Павлоград і наближалися до Лозової.

Для оборони Лозової від цих банд і був посланий Гайдамацький полк.

На третій день нашого постою в Мерефі, розвідка донесла, що ворог наближається з боку Харкова. Йшов полк матросів анархистів з гарматами, а також відділи харківських робітників.

Одразу все піднялося на ноги. Протиставити їм ми могли тільки три курині піхоти й одну гармату.

Рано випав глибокий сніг, але по полудні стало тепло. Настрій у всіх бадьорий.

Був розроблений план оборони: 2-й і 3-й курині мали захищати Мерефу з фронту по залізниці, а перший курінь мав обійти ворога з правого і вдарити його в тил.

На команду висипали козаки з вагонів і почали шикуватись у шереги. Командір першого куріня поручник Жидік перший вишикував курінь з кулеметами і попровадив його в право від залізниці. Натомість 2-й курінь під командою поручника Верещагина і 3-й курінь під командою сотника Кіріченка потягом виїхали вперед по залізниці і за верству від станції вигрузились і почали займати позицію. Тут же почали вигружати одну гармату.

Не вспіли сотні пристосуватись до зайнятих позицій, як показався одразу ворог і бій розпочався. Вже з півгодини провадився завзятий бій, а перший курінь не йшов на допомогу. Ворог нахабно посувався вперед. Вже ранений помішник командіра полку сотник Колісник, хорунжій Мищенко, поручник Сидоренко, забитий поручник Іваненко з мобілізованих, а першого куріня не чути. Лави ворога почали заходити наше праве крило і сотник Кіріченко дав наказ про відворот. Лави піднялись і почали відходити, але багато козаків і старшин залишилося на полі забитими.

Відступ провадився на виду у ворога і під сильним його обстрілом. Треба зазначити що в цьому бою старшини не залягали в лави, а ходили поміж козаками і підбадьорували їх. Тому такий великий був процент втрат у старшинському складі.

Хорунжій Гришко насилу вспів вивезти свою гармату і вже під ворожим обстрілом чіпляв передки.

Ворог почав тепер сильним рушничним і кулеметним вогнем обстрілювати двірець і наші ешелони.

Ешелони почали від'їзджати, забіраючи по дорозі відступаючих козаків. На станції стояв ще один невеликий ешелон з німцями, але вони не мали паротягу. Прикро було дивитися на них, що вони залишаються, але ми їм помогти не могли. Про першій курінь ні слуху, ні духу.

Ешелони не доїзжаючи до ст. Борки стали чекати на першій курінь. По дорозі зірвали невеликий міст на залізничному шляху.

Велика була радість коли під вечір першій курінь показався. Виявилося, що курінь збився з дороги і не міг прийти на поміч двом останнім курінням. Не було добрих мап і куріний командір не міг з'орієнтуватися. І дійсно, що в той час у нас не було трьохверстних мап і ми користали з десятиверстної.

„Мені, як Наполеонові під Ватерлоо, в останній хвилі встрічний селянин показав неправдивий шлях", говорив командір первого куріня поручник Жидік.

Перший курінь погрузився і ешелони почали посуватись до Лозової. Наказ був обороняти Лозову. По дорозі не було зовсім мостів, якіб можно було зірвати і тим затримати пересування ворожих потягів.

На останній станції перед Лозовою полк затримався і відціля були вислані застави і роз'їзди. На цій станції, назви якої не пам'ятаю, було вирішенно оборонятись. До Лозової було 8 верст. Ситуація була слідуюча. Махно, випертий з Катеринослава українськими відділами Самокіша, зайняв Синільниково, Павлоград і підійшов під саму Лозову. Під Лозовою махновці зірвали водокачку і тепер усі паротяги з Лозової приїзджали на нашу станцію по воду. Проти махновців за Лозовою в напрямку Павлограда тримали фронт 3-й Гайдамацький полк і 36 Полтавський піший полк, яким камандував бувший старшина нашого полку сотник Салогуб. При Полтавському полкові була чотирьохгарматна польова батарея.

Були різдвяні свята. Ворог з боку Харкова не показувався, натомість махновці щодня наступали на Лозову, але контр-атаками Гайдамаків і Полтавського полку відкидалися аж до Тарновки.

Під новий рік по старому стилю с. т. 13 січня 1919 р. пішов я на аматорську виставу, яку улаштували місцеві залізничники. Вистава була грана по українські, сюжет з життя залізничників.

Велика гарна саля, добре освітлена, чорні туалети публіки. На лицях радість і безпечність, наче жадної війни немає. Після вистави мали бути танці, але прийшов вартовий по полку з наказом командіра всім старшинам бути при сотнях, і я тих танців не побачив.

По відомостях одержаних від нашої розвідки ворог наближався до Лозової.

На другий день під вечір ворог роспочав гарматний вогонь по нашому розположенню. Першими стрілами в передніх ешелонах було забито четверо коней і поранено кілька козаків. Але прийняти тут бою не прийшлося, бо був одержаний наказ відходити цілим полком на Лозову.

У цей час на лінії Полтава — Харків решта запоріжською корпусу провадила бої вже під Полтавою.

(Продовження буде).

Перебіг процесу.

(КОРОТКІЙ ЗВІТ ПО БЮЛЕТЕНЯХ „ТРИЗУБ“).

В акті обвинувачування подія 25 травня 1926 року описується так: коли Головний Отаман біля 2 год. 15 хвилин вийшов з ресторану Шартье на вул. Расін де обідав і йдучи тротуаром праворуч прямував до бульвару Сен-Мішель, до нього наблизився „суб'єкт“ вдягнений у білу блузу, без шапки і звернувся по-вкраїнському: „Пане Петлюра“. Не чекаючи відповіді на запитання він додав: „Боронись canaille“. Головний Отаман обороним рухом підняв свою паличку. Суб'єкт одразу витяг револьвер і дав один стріл, а потім ще два один за другим. Головний Отаман упав роблючи благаючі рухи: „Боже мій, досить, досить“. Без жалості й жорстоко суб'єкт дав ще чотирі чи п'ять стрілів повторюючи кожного разу: „Це за погроми, це за вбивство!“ Після сьомого стрілу зброя перестала фунгувати і вбийника заарештовано поліцейним агентом, якому висловив задоволення кажучи: „Я вбив убивцю“.

Перевезений до шпиталю Шаріте Головний Отаман вмер через кільки хвилин по тому. Вскриття встановило, що він був ранений п'ятьма кулями. Довідавшись про те, що жертва вмерла, убивець виявив велику радість і з захватом стискав руки агентові, що приніс цю звістку.

Злочинец заявляє, що він доконав убивство сам, без чиєїсь допомоги, але акт обвинувачення констатує, що „де які обставини здаються неясними і викликають сумніви“. Наприклад, говориться далі в акті, проф. Коваль пізнав у Шварцбардові одного з трьох суб'єктів, що слідкували за Покійним Головним Отаманом. Листівка пневматичної пошти, що надіслана була після вбивства дружині Шварцбарда теж указує на те, що були невиявлені слідством співучасники. Що до особи убивця акт стверджує, що він є жид, народився в колишній Росії (Смоленск), під час світової війни був у французьких легіонах, пізніше набув французьке горожанство. В його минулому є кілька карних моментів — у 1900 р. злодійство у Відню, а в 1909 р. — „порушення права власности“ — себ-то, знову злодійство. Після 3-х місяців вязниці його вислано з Угорщини.

Що до обвинувачувань Покійного в антисемітизмі, які висунув злочинець, акт обвинувачування їх відкидає і наводить, що С. Петлюра був далекий од того і завжди був „філосемітом“. Ніколи не було встановлено, щоби Петлюра організував, або навіть приймав з байдужістю ці колективні убивства, порушення законів людської совісти та цивілізації. Жадного точного факту, жадного посвідчення не було подано для підтрімки цього закиду, який засновано всього тільки на дуже спірних домислах. В акті

обвинувачування наводиться досить свідчень як документальних так і ріжних осіб про те, що регулярна українська армія суворо додержувалася приписів карних і що ті ексцеси, що мали місце на Україні треба віднести на рахунок тодішніх обставин, що зробили її ареною перехрещення ріжних течій та подій.

Лояльність уряду Покійного до жидівського населення стверджується роспорядженнями та заходами про які в свій час писалося в пресі багатьма видатними жидівськими діячами.

Уряд У. Н. Р. оголосив закон про персональну автономію національних меншостей, що в першу чергу стосувалася жидівського населення; в самому уряді завжди були міністри жиди та вищі урядовці до директорів департаментів включно. Виновні в погромах завжди притягалися до відповідальности, а в армії виновних карали разстрілами.

П е р ш и й д е н ь. Розпочинається з необхідних формальностей. Звертає на себе увагу, що злочинець плутає рік свого народження з роком народження брата і цим, очевидно, хоче замаскувати своє карегідне минуле. З дальшого з'ясовується, що в 1917 р. Шварцбард був у большевицькій армії, хоч він та його захистник Торес запевняли, що Шварцбард поїхав до Росії на заклик Керенського „боронити революцію". З'ясовується також, що Шварцбард був у зносиних з Володіним, агентом Москви, від якого ніби-то хтів довідатися про адресу Покійного.

У кінці першого дня адвокат Камнінчі підсумовує все, що з'ясувалося відносно убивця і констатує, що Щварцбард не надається на ролю „местника" за жидівство, бо не може стати героєм людина, що дістала 4 місяці каторжної вязниці за кражу у Відню, а з Будапешту висилається, говорючи делікатно, „за привлащення чужого майна".

Д р у г и й д е н ь. Першими дають зізнання агенти поліції. Вони стверджують, що підсудний стріляв уже в лежачого, а також стверджують і те, що він довідавшись про смерть жертви виявив надзвичайну радість. Лікарь Поль, що робив вскриття тіла Покійного категорично свідчить, що лише одна пуля була випущена в стоячого, а решта — в лежачого На заперечення адвоката Тореса, який навіть демонструє як стріляв його „клієнт" лікарь заявляє, що наука й досвід лікарський не дозволяють йому признати „гіпотезу" Тореса. Вскриття ясно доводить, що стріляно у лежачого. Це-ж стверджують кілько випадкових свідків убивства.

Далі складають зізнання свідки, що знають Покійного, знають його діяльність. Першим виступає князь Ян Токаржевський-Карашевич. Знав він Покійного давно і уважав його людиною абсолютно чистою морально і поважаною всіма. Своїми моральними якостями, та своїм милим і добрим характером Покійний очаровував навіть людей, що були політично не з ним. Протегуючи меншостям С. Петлюра завжди був проти погромів і з ними боровся.

Т р е т і й д е н ь. Докінчуючи зізнання, розпочаті другого дня п. Генерал М. Шаповал стверджує, що уряд У. Н. Р. у відношенню до

жидів був більш ніж доброзичливим, та інакше й бути не могло, бо українців з жидами завжди об'єднувала спільна біда — утиски російського уряду. Як Головний Отаман так і командування всіма засобами боролося з погромами. Як приклад, сам свідок у травні 1919 р. з наказу С. Петлюри з ескадроном знятим з фронта припинив погром у містечку Оринині, що переводився якоюсь бандою. Будучи людиною гуманною, соціал-демократом, Покійний не міг не поборювати погромів. Про його відношення до жидівства свідчить і те, що до юнацької школи, якою свідок командував, він наказав приймати жидів-юнаків.

До державної праці притягав Покійний всі національні меншости на Україні, а в тому й жидів. Міністр жидівських справ завджи був в уряді, а крім того, такі видатні жиди як Морголін та Юдин взагалі відігравали велику ролю. Перший з них, Морголін, був українським послом у Лондоні.

Що до Володіна свідок стверджує, що знає його як агента Москви і може це довести. Володін деригував всею справою. Шварцбард є лише агентом.

Далі складає зізнання В. К. Прокопович. Він знав Петлюру ще в 1912 році, коли той редагував „Украинскую Жизнь" у Москві. Ближче узнав його в 1918 р. Знав його як командіра кошу „Слобідської України" і як голову управи земств. З 1920 р. співпрацював з ним будучи головою ради міністрів. Що до закиду Шварцбарда ніби С. Петлюра не карав винних у погромах — то це неправда яку треба відкинути рішучо. Проти цього говорять числені документи. Як головний редактор „Трезуба" категорично ствердив, що жадних антисемітських статтів у журналі не містилося. Статті, про які говорять Шварцбард та Торес, поборюють жидівську колонізацію та створення на Україні жидівської республіки — бо ці заходи червоних є не що инше, як провокація, на яку жидівство не мусить іти.

Після цього між адводатами Кампінчі та Торесом відбувається бурхливий обмін думок. Кампінчі зауважує, що зі слів Тореса випливає, що Петлюра мав займатися виключно жидівськими погромами полишаючи на боці всі інші державні справи. Торес не маючи аргументів лише ревів: „Мене не обходять ті всі инші справи. Я займаюся тільки погромами"...

Четвертий день. Дає зізнання проф. Шульгін. Починає з заяви присяжним, що він прийшов не для того щоби захищати Покійного і не для того, щоби обвинувачувати Шварцбарда, бо цей є не месником за жидів, але агентом московського чека. Не тут, на думку свідка, судити С. Петлюру, який уже ввійшов до історії. Далі свідок як співробітник Покійного та історик змальовує обставини, що були в той час на Україні.

Трагедія України не лише жидівські погроми. Погромлено цілу Україну з наказу Роковського, тодішнього ставленика Москви — голови большевицького уряду на Україні. Тогочасні обставини дійсно були страшні: по-перше голод і то не тому, що Україна бідна на хліб, а тому, що його забрали до Москви, а крім того, ще прислали тисячі людей, аби грабували й те, що залишалося; по-друге, той терор, страшний терор, що запровадили

большевики, а крім того війна та чека; по-трете — наступ большевиків приводив анархію, що руйнувала всякі ознаки культурного життя.

Далі свідок стверджує, що Петлюра зробив усе, що було в його силах, але не треба забувати, що він був лише членом Директорії і не від нього все залежало; по-друге, ворог крім шабель та рушниць уживає весь час агітації. Коли українська армія відступала перед значно численнішим ворогом в районах, з яких вона відходила, запановувала анархія, являлися банди, що не визнавали жадної влади і за чин яких ніхто не відповідав. В цьому трагедія тодішнього стану. Що до жидівского населення, то йому крім автономії було надано право мати власний парлямент, власні школи, самоорганізацію; словом — жиди мали-би творити державу в державі.

У цей же день вислухано п. генерала Удовиченка. Він вважає, що причиною погромів була агітація большевиків та агітація прихильників старої Росії. Не треба забувати й того, що перед війною українське населення штучно настроювалося проти жидів. Після революції жидівство в більшости стало на бік болшевиків-ворогів української державности. Що до обвинувачувань у погромах дивізії, якою сам свідок командував, п. генерал доводить, що всі ці обвинувачування не обосновані. Дивізія навпаки, кілька разів припиняла погроми і то навіть такі, що переводилися большевицькими частинами. Сам п. генерал має кілька адресів від жидівського населення з подякою за врятовання його від погромів.

П'ятий день. Один з присяжних ставить ряд запитань Шварцбардові, а в тому, чому він так довго не мстився на С. Петлюрі і чому не вчинив цього в Польщі. Шварцбард дає плутані відповіді; также плутає й його оборонець Торес. Прокурор пояснює, що очивидно Шварцбард рахував на м'ягкість французького суду, а в Польщі за вбивсто — кара на смерть.

Свідок підполковник Доценко наводить багато фактів про покарання злочинців, про разформовання частин (відділ Палієнка), про знищення банд „Нежурись", „Гуляй душа", — і все це за погроми. Проти Самосенка, автора Проскурівськото погрому, що стояв на чолі відділу, були двинуті спеціальні частини. Самосенко втік і був заарештований уже в травні 1919 р. Для розсліду було утворено спеціальну комісію праці якої перешкодив новий відворот нашої армії. Разстріляно Самосенка в 1920 р під Городком.

При кінці свідок констатує, що вбито невинного чоловіка. „Я певний, каже він, прійде час коли повстане українська держава, тоді жиди самі на Україні поставлять пам'ятник С. Петлюрі, бо коли-б не він, то їх загинулоб більше. Темні елементи вели агітацію в українській армії, що Головний Отаман С. Петлюра є „жидівський батько."

Француз п. Бодрі, що довший час працював на Україні яко інженер-хемик гарно расповідає історію України від давніших часів аж до боротьби з большевиками. Оповідає він і про причини анархії та погромів і про те, як С. Петлюра боровся з цим всим. Його перебиває Торес і кричить про персональну відповідальність Петлюри за погроми. П. Бодрі каже йому, що він глибоко помиляється і плутає.

Далі переслухано п. Косенка, адміністратора „Тризуба", що категорично стверджує безпідставність обвинувачувань журнала в антисемітизмі.

Ш о с т и й д е н ь. Дають зізнання свідки, що викликані прокурором. Грінберг, який під час погромів на Україні не був, а був у Проскурові в 1922 р. і там всі говорять: „Петлюрівський погром". Петлюру вважає винним, бо „він був на чолі війська". Щоби Петлюра наказував робити погроми „про це не чув ніде".

Слідуючим виступає Гольдштейн, який був головою комісії по розслідуванню погромів. Оповідання цього свідка часами наївні, а загалом так тенденційні, що це помічають усі присутні на залі. У справах погромів цей бувшій голова фактично мало поінформованний. Спочатку він твердить, що Покійним жадних заходів проти погромів не уживалося — він про такі не чув і не знає. Погроми відбувалися лише при Петлюрі. Дальше, одначе, сам говорить, що погроми були і перед Петлюрою і що заходи цей остатній для припинення іх уживав. Про державну інспектуру, що мала спеціяльне завдання боротися з погромами — теж не чув. Зізнання свідка в кінці викликають зауваження з боку адвоката Кампінчі, що свідок будучи адвокатом міг ліпше бути поінформованим: „варто би було знати, а то ніяково"... Далі виступає пана Грінберг, що по завченому виголошує зізнання і кінчивши починає його повторювати. Оповідає про Проскурівський погром і твердить, що гайдамаки різали з криками; „Да здравствует батько Петлюра". Спочатку твердить, що Петлюра організував цей погром. Дальше, одначе, признається, що так говорить опінія як жидівського, так і російского і українського населення міста. Кінчає признанням що Петлюра був дуже популярним. Адвокат Кампінчі до цього додає: „Це власне тому його і вбито"...

Слідуючий свідок, Сльозберг, розпочинає з признання, що він у час погромів на Україні не був, але уважно слідкував за подіями. Дальші його свідчення, одначе, досить протирічиві й плутані. Сперва твердить, що погроми відбувалися у Петлюри на очах, але трохе згодом твердить, що той несе відповідальність лише „політично й морально". Жиди по словах цього свідка є приятелі українців, а Шварцбард не є агентом Москви — „українці цього не хотять признати і нас (жидів) цим ображають". „Тризуб" явно проповідує антисемітизм, бо колонізація на Сибір стара річ і українці до неї мусіли вже привикнути. Жидам дають поміщицькі землі, а не селянські і шкоди від цього не має. Жидів же треба чимось винагородити, бо „вони найбільше страждають під большевиками". Після цієї заяви, що викликала здивовання всеї залі, свідка вікпускають.

Його місце заступає п. Тьомкін. Цьому новому свідкові старано допомогає адвокат Торес весь час навертаючи його на ствердження відповідальности Петлюри.

В решті решт сам свідок незадоволено зауважує Торесові: „Але мушу-ж виявнити суду де-які моменти". Кінчає свої заяви признанням, що Деникин також винен у погромах, але для нього є „смягчаючі" обставини, бо „він був полоненним у своїй армії а Петлюра був дуже популярним".

Заява ця викликала здивовання та сміх на залі, а адвокат Кампінчі провожає свідка реплікою: Ваше свідчення, пане свідку, є просто надзвичайне, просто надзвичайне".

Сьомий день. Протягом цього дня складають свідчення Черіковер, Моцкін і Сафран. Перший з них спеціалізувався на вивчанню погромів і обіщав сказати богато. Одначе всі його свідчення звелися до ряду наклепів які фактично ніякими фактами підперті не були. Другий свідок п. Моцкін заявив, що лише попрацювавши останні 15 місяців над справою погромів він переконався, що Петлюра несе відповідальність за них. У свій час український уряд пропонував свідкові стати на чолі анкетної комісії по справах погромів. Тепер свідок признається, що він не приняв тоді пропозиції тому, що у Петлюри „був тільки кусочок території". Останній свідок нічого нового не сказав. Адвокат Торес в кінці засідання заявляє, що він для того, щоби більше не втомнювати присяжних і суд своїми свідками, яких ще є біля 80, згоден відмовитися від допиту їх при умові, що і цивільна сторона зрічеться від своїх.

Адвокат Кампінчі, подумавши пристає до цієї думки.

Восьмий день. Усталивши запитання на які мусіли дати відповіді присяжні, голова суду дає слово адвокатові Вільмові, представникові цивільної сторони.

Адв. Вільм указує, що Україна тепер у жалобі. Він сам бачив, як у річницю смерти С. Петлюри гаряче молилися українські патріоти за душу того, хто безневинно загинув з єдиною думкою про добро і незалежність України. Далі він говорить про „мобілізацію Ізраїля" і про ті дивні способи яких уживають, аби рятувати Шварцбарда. Свідки жидівські нічого по суті справи не дали — їх свідчення в планітарному маштабі. Сами вони протирічили тому, що писали про Петлюру раніше. Аналізуючи питання чи Шварцбард ділав сам — Вільм приходить до висновку, що убивця мав спільників. Що до обвинувачування у погромах то його переконанням, що ні уряд, ні армія, ні С. Петлюра не винні у погромах і боролися з ними всім, чим могли. Обвинувачування це, каже він, „є нонсенс, безглуздя і неправда". Кінчаючи промову закликає присяжних не забувати, що С. Петлюра був під охороною Франції. „Наші вулиці повинні бути забезпечені від таких убивців, як Шварцбард, з якого намагаються зробити національного жидівського героя".

Адвокат Кампінчі констатує, що ні Шварцбард, ні його свідки не довели, що С. Петлюра наказував робити погроми. „Ні, Петлюру вбито не тому, що він був ніби катом, а через те, що він вождем"... Що-ж до Шварцбарда, то Кампінчі його характеризував так: „Ви, анархист-ідеаліст, почали з крадіжки і кінчил вбивством"... Звертаючись до присяжних каже, що вони мусять бути справедливими бо судять вбивця, „що підло і підступно вбив провідника українського національного руху".

Після адв. Кампінчі слово забірає прокурор, який підкреслює, що справа ця має світове значіння і що їй надано неправдиве освітлення. Треба розглядати сам факт вбивства, а не гіпотезу, яку висунув Шварц-

бард—яка є неймовірною. Ця гіпотеза — відповідальність С. Петлюри за погроми — не підтверджена нічим, ні свідками, ні документами. Петлюра мав лише одну ідею — ідею Самостійної України. Петлюра й уряд його завжди доброзичливо відносилися да жидів, що стверджено масою фактів, документів та свідчень навіть самих жидів. Жиди переміняли свій погляд лише після вбивства. Подаючи далі аналіз подій що відбувалися на Україні прокурор робить висновок, що обвинувачування С. П Петлюри висунуте Шварцбардом безпідставне і що найменше смішне. Особа Шварцбарда на ролю „местника" за жидівство не надається, бо, як він каже, коли „говорять про ідеалізм злодія, то це мене не торкає".

Після прокурора виступає Торес, що промовляє з криками, биттям у груди, дешевими ефектами... Знова повторюється байка про доброго солдата французького, про анархиста-теоретика і под. Говорить про український рук як інтригу австрійську й німецьку, що Покійний увійшов до Києва на чолі німецько-австрійского війска і под. Кінчає заявою, що С. Петлюра є шефом катів і тому просить видправдати убивця.

Після промови Тореса присяжні виходять і через 10 хвилин запросили до себе голову суду і адв. Тореса. Виявилося, що вони не знали, що робити, бо мовлив на перше питання „чи винен" Шварцбард вже відповіли „ні". Ім роз'яснили, що решта питань відпадає.

В. С.

21 листопаду в день 6-ої річниці трагичної смерти в м. Базарі 359 борців за волю і незалежність Батьківщини, в Станичній Церкві Св. Покрови була відправлена об 11 годині панихида. Перед панихидою п. о. Бриндзян виголосив у пам'ять полеглих чуле слово і підніс за них гарячу молитву.

Присутні в церкві, переживаючи вагу минулого трагичного менту, з похиленними головами і почуттям невимовного жалю знизили свої коліна під сумні аккорди станичного хору: „Вічна пам'ять".

РОЗДІЛ V.

ХРОНІКА.

П'яті загальні збори Товариства вояків армії У. Н. Р.

18-го вересня ц. р. в Українській Станиці відбулися 5-ті чергові збори Т-ва в присутності 140 членів.

Збори були відкриті в помешканні станичного театру Головою Управи Г.-Х. Кущом, після чого обрано президію зробів у складі: Голова — Г.-Х. Кущ, заступники Голови—полковники Чеботарів і Чабанівський і секретарі-администр. сотник Баліцький і администр. хорунжий Кривошия.

Голова Зборів зачитав привітання від Ген. Хор. Сальського. Під час читання була принесена телеграмма від П. Головного Отамана, читання якої викликало гучне проголошення „Слава!" Були зачитані привітання від Управи Союза Товариств б. водків армії У. Н. Р. на Чехах, Командіра 3 див. Г.-Х. Шандрука, Калішської Громади Союза Українок Емігранток в Польщі і Познанської філії Т-ва вояків армії У. Н. Р.

Збори ухвалили одноголосно сердечно дякувати за надісланні привітання.

Голова Управи Г.-Х. Кущ окресливши засади існування Т-ва, зупинився докладно на головній з ціх засад про збереження ідеї національно-держав-

ного характеру боротьби, якій мусять бути підпорядкованні всі інші завдання Т-ва. Сконстатувавши з задоволенням факт про заснування Т-ва вояків армії У. Н. Р. на Чехах та у Франції, до здійснення чого Управа прагнула з літа 1924 року, промовець поінформував про святкування 10 річниці існування армії У. Н. Р. Управою Т-ва вже на початку б. р. було піднесено це питання і наказом Головної Команди у квітні місяці було призначено 22-го травня „Днем річного свята армії У. Н. Р.". Висловивши свій жаль, що Управа Т-ва не спромоглася здобути в минуламу році матеріяльних цінностей і що членські внескі впливають у кількості, цілком не задовольняючій, Г.-Х. Кущ закінчив свій доклад побажанням де-яких змін у статуті і інструкції для внутрішнього життя Т-ва.

Секретар Управи підполковник Середа зачитав відчит Управи за минувший рік. Голова Ревізійної Комісії Г.-Х. Білевич ствердив правдивість ведення відчотности і грошових операцій Т-ва і скарбниці його.

Далі була зачитана декларація філії Т-ва вояків у Каліші, зміст якої суперечив засадам існування Т-ва. Після затяжних дебатів і обговорення цеї декларації, Збори ухвалили передати декларацію до Управи Т-ва на її узгляднення.

Збори ухвалили, аби надалі не допускилися виступи в імени Т-ва поодиноких членів Т-ва або гуртків поза управою.

Представлений Зборам проєкт зміни арт. ост. статуту було доручено на взглядження комісії в складі 2-х представників від Управи Т-ва, 2-х від Генеральної Ради і 1-го від Калішської філії.

Збори переходят до п. 4-го порядку денного.

Управа Т-ва обірається в скляді: Голова Управи: Г.-Х. Безручко, заступник Голови — Г.-Х. Кущ, члены Управы — полковник Чабанівський і сотник Лапченко, секретар — підполковник Середа, запасові члени: полковник Шраменко і підполковник Загородній.

В склад Ревізійної Комісії обрані: Г.-Х. Білевич, підполковник Сілін, сотник Безсонів і сотн. Мар'яшенко.

Гоноровий Суд був залишений у попередньому складі до затвердження змін у статуті та інструкції.

О 7 годині ранку 19 вересня, висловивши подяку Президії і повірочній комісії за переведену працю, Збори ще раз висловлюють почуття найсердечної вдячности П. Головному Отаманові за надіслане привітання одностаінним співом: „Ще не вмерла Україна". —

Голова Зборів Г.-Х. Кущ перeривая Збори до представлення Комісією виробленого проєкту змін у статуті і інструкции.

С е р е д а М.

З станичного життя.

В українській станиці при м. Каліші певно більше як де инде на еміграції плекається українські національно-державні традиції. Воно й не дивно, коли взяти під увагу, що там живуть решткі українського війска, яке набуло тих традицій у боротьбі за нашу державність.

Станичне життя йде не все з однаковою інтенсивністю: як коли тихо й поволи, а як коли, то трапляються й нам хвилини високого морального задоволення та піднесення духового. До таких — в останніх часах належать у нас ті хвилини, що доводиться нам переживати в нашій станичній церкві Св. Покрови. Наш новий парох — отець прот. Іляріон Бринзан своєю чудовою відправою та проповідями зворушує до сліз паству свою. Отже до нашої бідненької церковки збіраються що свята люде далеко з-поза меж станиці, щоби послухати науки та слова Божого. Крім того наші Пан-Отець дуже дбають не тільки про пошановання існуючих українських традицій, а й про відновлення вже позабутих. А таких — дуже гарних і поважних є в нас чимало. От хотьби й святкування памяти св. Дмитра Солунського, що з часів ще княжих кілька віків відбувалося скрізь на Україні-Руси, у нас під час московського панування було призабулося, а потім то й зовсім перестало. А ми сього року святкували 26 жовтня і чули в церкві чудову проповідь про перемогу св. Дмитра і про те як боролися колись наші князі з татарами, і про те як наші пращури колись терпіли від татар і як тоді — ще у XIV віці встановлено було в нас у найблизчу перед днем Св. Дмитра суботу молитися за борців, що душу свою в боротьбі за віру православну і Батьківщину положили. І ми от тепер, згадуючи прадідівські заповіти, в суботу 22 жовтня по вечірні правили панахиду по дорогих небіжчиках, що за Батьківщину полягли в боротьбі зі стародавніми татарами з-під хана Бату й татарами новими з під хана Леніна...

А у вечері на Св. Дмитра наш станичний хор у перше святкував своє корпоративне свято. По молебні, на якім посвячено було хорові відзнаки і по чулій проповіди отця Іляріона, до хору звернувся з промовою станичний референт справ культурно-гуманитарних. Він говорив про значіння й вагу корпоративних традицій, згадав про наші старі українські корпорації, що занепали під московською владою, звернув увагу на культурне й державне значіння корпорацій у сучасній Европі та закликав хористів відновити наші старі українські корпоративні традиції й набути нових — европейських, щоби до дому вернутися як першій українській корпорації з европейськими традиціями. По тій промові членам хору роздано корпоративні відзнаки: золотий торбан на блакитній розетці. Відспівано многая літа Панові Головному Отаманові та постановлено день Св. Дмитра Солунського зробити святом хору станичного, а Святителя обрано за Небесного Покровителя й Патрона корпоративного.

Або от як святкувала своє свято Запорозька дивізія. В день Св. Покрови (по старому стілю — себто 14 падолиста) — по молебні за живих і вічній пам'ятиза померлих панів-братів, зібралися наші запорозці на скромну беседу. Командір запорозької дивізії генерал-хорунжий Віктор Кущ підніс першу чарку за здоровля нашого Головного Отамана, В. П. Пана Андрія Лівицького, а потім любі гості, представники від инчих дивізій, зложили Панові Командірові поздравлення зі святом. Наспіло й кілька листів та телиграм, от як від т-ва „Запорожець" із Чехії та иньше.

Далі стали згадувати заслуги померших та живих членів Запорозької

дивізії. Серед останніх з особливою приязню та теплом згадано генер.-хор. Володимира Сальського та отця-протоєрея Павла Пащевського. А серед перших — пок. начаальника штабу полковника Воскобойника й инчих.

Так згадували запорозці запорозців... Але не забули й про оснувателя Січи Запорозької—князя Дмитра Байду-Вишневецького. Згадали тай заспівали пісню, що от уже чотирі віки незабаром, як її співають запорозці про свого першого кошового-батька:

„Ой п'є Байда мед-горілочку,
Та не день — не нічку
Тай не годиночку....“

І пригадалися присутнім славні незабутні січовики-побратими, що вміли колись умірати, от як перший Запорожець, на турецькім гаку за віру православну і за Вкраїну-Матір!... Пригадалися великі ріки-потоки крови козацької за ті святі ідеали народу нашого пролиті, — згадалася й невміруча слава лицарська, що вкрило нею себе військо наше від віківі...

І те ще пригадалося, що лукава є козацька доля: що не дома, а на чужині довелося нам отсе святкувати свято Пречистої Покрови, охоронительки лицарства запорозького. Тай стали собі бажати Запорозці наші, щоб уже скорше настав отой час, коли десь у Києві, чи якому инчому місті на святій Україні, у своїй хаті посеред образів усіх кошових, від Байди починаючи й передостаннім командіром Запорозької дивізії кінчаючи, у день свята запорозького, Святої Покрови, заспівають нові Запорозці своєму черговому командірові-батькові:

„Ой п'є Байда мед-горілочку...“

Пошли-ж Боже, щоб оті побажання та збулися вже до першої Покрови!

Таборянин.

З життя Т-ва б. вояків Армії У. Н. Р. у Франції.

16 жовтня б. р. в українській церкві в Парижі з ініціятиви Т-ва була відправлена урочиста Служба Божа з приводу військового свята Св. Покрови. Після служби відправлено панахиду по бл. пам'яти Головному Отаманові і всіх полеглих.

Після панахиди всі присутні відправилися на цвинтар Монпарнас, де на могилу Головного Отамана було покладено вінки з живих квітів від товариств вояків Армії У.Н.Р. Після цього всіма присутніми відспівано: „Чуєш, брате мій“...

Заходами Управи Т-ва б. Вояків Армії У. Н. Р. у Франції організовується при Т-ві відділ бой-скаутів.

(„Військова Справа“. ч. 1).

„.... На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують,
Питаються у буйного:
Де наші панують?....“
Т. Шевченко.

До всіх Українців, по-за Україною сущих, від Правління Української Станиці при м. Калиші.

ЗАКЛИК.

У селі Щипьорно близько м. Каліша є цвинтар, де поховано українських вояків, що померли в таборах для інтернованих, в Українській Станиці при м. Каліші та в його околицях. По тяжкій боротьбі за Батьківщину і по злиднях емігрантських наші герої зложили свої кості в чужій землі. Але й там не мають того, що кожному смертному належиться по всіх законах Божих та людських — не мають вічного супокою. Земля під тим кладовищем є приватною власністю і власники не хотять допускати дальших погребів та хотять закрити цвинтар і переорати землю. Отже, не лишиться ані памяти по наших вояках — мучениках. Серед могил лишається пам'ятник борцям за незалежність України, а на ньому сяє тризуб... І той пам'ятник слави козацької має бути знесено чужими людьми... Кості вояків з чужих держав — от як Французів, Італійців, Англійців, Німців, що лежали колись поруч із нашими, вже перенесено на батьківщину кожного, а наші мають чекати тих щасливих часів, коли нарід український запанує на Україні і вони матимуть право спочити на рідній землі.

Правління Української Станиці отсим і звертається до цілої еміграції української: не даймо знищити наших могил! Станьмо в обороні прав наших дорогих небіжчиків!

Правління має викупити землю під теперішнім цвинтарем та прикупити ще трохи, бо вже не має де копати нових могил. На всі видатки для того потрібно коло 2.000 (двох тисяч) злот. п.

Тож кличемо до всіх Українців, а в першу чергу до організацій українських: складаймо жертви на землю померлим героям нашим! Не забуваймо, що кожного з нас може чекає сумна доля лишитися навіть без могили! Віддаймо належне бодай померлим, коли вони не зазнали тої радости, щоби вмерти на рідній землі! Нехай слава їх не вмре поміж козаками по віки!

Жертви надсилати на адресу: **Polska, Kalisz. Skrz. poczt. 61. Zarząd Stanicy Ukraińskiej.**

ЗА ПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СТАНИЦІ:
Віктор Кущ, Генерал-Хорунжий, Заступник Голови.
Віктор Андрієвський, Рефер. Справ Культ.-Гуманіт.
Кирило Баліцький, Адм. Сотник, Секретар.

30 листопаду р.Б. 1927.
Українська Станиця
при м. Каліші.

БІБЛІОГРАФІЯ.

СИМОН ПЕТЛЮРА 22 (10) маі 1879 — 25 (12) маі 1926 par Jean de Tokary Tokarzewski Karaszewicz. Editions „France-Orient“ 63, Avenue des Champs-Elysées, 63 Paris.

Брошура має дві цінні прикмети: її писано зі знанням справи і з великою любовю. Як се не дивно, але-ж мусимо признатися, що доси у нас немає доброї книжки про Небіжчика Головного Отамана. А вже час українцям подбати бодай про його точну (коли не докладну!) біографію, бо у світі ширяться просто чудернацькі відомости — в роді напр. того що Він скінчив Уманський(!) університет, або, що Він походить із жидів!...

Пан Токар-Токаржевський подає докладні біографичні відомости, та разом із тим представляє перед читачем трагічну долю людини, яка мала й має всі шанси, щоби бути великою перед очима не самого свого народу, але й цілого світу, а натомість поки що заслужила собі на терновий вінець. Автор є добрим житеписцем, а при тім виявляє блискучий талант публіцистичний. Його твір відзначається не тільки правдивим історичним освітленям подій, але й носить усі ознаки тонкого психологічного аналіву: просто зворушує читача та дбайливість, з якою автор старається пояснити, що колишня належність Небіжчика до Соціаль-Демократичної партії „не лишила на нім вузького догматизму, що відзначає тих, на кого марксизм положив свою печать“ і що навпаки — Він, „що уважав себе за соціаліста“... в дійсности був людиною великого державного розуму й чину. Особливо цінним для европейського читата тай для наших ріжного рода спантеличених „малоросів“ є правдиве освітлення річей з боку історичного й політичного: автор твердо підкреслює той факт, що боротьба Петлюри, чи петлюрівців являється лише етапом боротьби України проти Москви і що „кріваві сатрапи“, які правлять Україною тепер через Москву і для Москви, тому власне трусилися й трусяться перед іменем Петлюри“. Оцей великий патріотизм та інтелігентність автора та ще його джентльменство у відношеню до інакомислячих українців, проглядають з кожного рядка, з кожного слова і помимо инчих цінних прикмет роблять його брошуру дуже симпатичною і захоплюючою при читаню. Він любить Небіжчика не тільки як гарну й лагідну людину, як зразкового сімянина й чарівного в обхожденю з підвладними

начальника — найбільшеж його він підносить за те „величезне діло, що Симон Петлюра доконав:... він зумів організувати військо, повів його до побіди; поставив уряд і показав йому дорогу; він утворив традицію українську в усіх ділянках національного життя"...

Книжку писано по французьки для закордонного читача великим патріотом про великого патріота. Лишається побажати, щоби її прочитав незабаром — уже тепер по українські український народ, що стогне під ярмом „крівавих сатрапів"...

В. А.

ВІЙСЬКОВА СПРАВА. Українській не періодичний військовий журнал № 1. Видає Управа Т-ва б. Вояків Армії У. Н. Р. у Франції. Paris 1927/1928 р. (На правах рукопису).

Редакція нового журналу ставить головним завданням ознайомлення своїх читачів з сучасним станом елементарної військової науки, беручи під розвагу досвід світової війни, а по-друге — збереження бойових традицій Армії У. Н. Р., що безупинно вела боротьбу за визволення України.

Вітаючи появлення нового журналу української военної думки божаємо йому розвинку і дальшого поступу на користь загальної нашої справи.

В. С.

ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ:

Стор.	рядок:	надруковано:	треба:
9	14 (зверху)	здрадять	зрадять
12	17 „	і щю	і цю
12	6 (знизу)	відновідь	відповідь
33	14 (зверху)	на інші	та інші
35	16 „	а симе	а саме:
37	10 „	засто	часто
42	2 (у наголовку)	строржі	сторожі
48	6 (зверху)	Генерал-хоронжого	Генерал-хорунжого
61	1 „	від	від —
71	4 (знизу)	запроводжені	запроваджені
73	3 (зверху)	щляхи	шляхи:
74	2 (знизу)	ліній	лінії
88	6 (зверху)	обіщав	обіцяв
96	2 (знизу)	розвинку	розвитку

Воєнно-наукове видавництво
„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 ЗОЛ. 50 ГР.